

Ontwikkelingsplan Leader Zuid-Hollandse Eilanden

Plaatselijke Groep Leader
Mei 2007

Inhoudsopgave

1. Inleiding	3
2. Het gebied	4
2.1 Geschiedenis	5
2.2 Landbouw	6
2.3 Recreatie en toerisme	7
2.4 Natuur en landschap	8
2.5 Water	10
2.6 Landschap en cultuurhistorie	11
2.7 Omgevingsbeleid	12
2.8 Analyse van sterke en zwakke punten	15
3. Ontwikkelingsstrategie	17
3.1 Visie vorming Plaatselijke Groep	17
3.2 Doelstellingen	18
3.2.1 Landbouw	18
3.2.2 Biodiversiteit	19
3.2.3 Cultureel erfgoed	20
3.2.4 Recreatie en toerisme	21
3.2.5 Mobiliseren ontwikkelingspotentieel	22
3.3 Projecten	22
4. Samenwerken en netwerkvorming	25
5. Management van het programma	27
5.1 Taken Plaatselijk Groep	27
5.2 Samenstelling Plaatselijke Groep	28
5.3 Werkwijze Plaatselijke Groep	29
5.4 Communicatie	30
6. Financiering	31

Bijlage 1 : Kaartbeeld leaergebied
Bijlage 2: Beschrijving maatregelfiches
Bijlage 3: Financieel overzicht 2007-2013
Bijlage 4: Toetsingskader projecten
Bijlage 5: Samenstelling Plaatselijke Groep
Bijlage 6: Gebruikte bronnen

1. Inleiding

LEADER is één van de communautaire initiatieven van de Europese Commissie. LEADER staat voor Liaison Entre Actions de Développement de l'Economie Rurale, en is een programma waarmee sociaal-economische impulsen op gebiedsniveau worden gegeven. Dit gebeurt door middel van financiering van lokale en regionale initiatieven. Initiatiefnemers van Leaderprojecten kunnen o.a. private partijen, plaatselijke verenigingen, provincies en gemeenten zijn.

Plattelandsontwikkeling is het centrale thema van Leader. Ten behoeve van de uitvoering van het Leaderprogramma worden Leadergebieden aangewezen en Plaatselijk Groepen ingesteld. Deze groepen initiëren en beoordelen projectaanvragen. Dit gebeurt op basis van een ontwikkelingsplan.

Dit Ontwikkelingsplan Zuid-Hollandse Eilanden borduurt voort op het Ontwikkelingsplan Leader+, voor dit gebied, dat een looptijd had tot eind 2006. In 2002 werd een Plaatselijke Groep voor de Zuid-Hollandse Eilanden geïnstalleerd en ging de uitvoering van het vorige ontwikkelingsplan van start. Van de 52 projectaanvragen kregen er 39 een positief advies van de Plaatselijke Groep. Inmiddels zijn 5 projecten volledig afgerond. De overige zijn in uitvoering of nog in procedure. De samenwerking en informatie uitwisseling tussen de verschillen delen van de Zuid-Hollandse Eilanden is binnen de Plaatselijke Groep op gang gekomen.

Dit ontwikkelingsplan heeft een looptijd van 2007 tot 2013 en richt zich op:

- Verbetering van de concurrentiekracht en stimuleren van duurzaamheid in de landbouw.
- Behoud en versterking van biodiversiteit en instandhouding van landbouwsystemen met hoge natuurwaarde.
- Behoud en versterking van waardevolle cultuurlandschappen en cultureel erfgoed.
- Ontwikkeling van recreatie en toerisme.
- Het mobiliseren van het reeds in het gebied aanwezige ontwikkelingspotentieel.

2. Het gebied

De Zuid-Hollandse eilanden Goeree-Overflakkee, Voorne-Putten en Hoeksche Waard liggen in de Hollandse delta. De relatie met het water en vooral ook de strijd tegen het water zijn van groot belang geweest bij de vorming van het landschap en de cultuurhistorie. In de ontwikkeling van de eilanden speelde de landbouw altijd een grote rol. Verder zijn deltanatuur en toerisme gemeenschappelijke factoren. Als recent aangewezen Nationaal Landschap heeft de Hoeksche Waard enigszins een uitzonderingspositie in het gebied. Positieve ontwikkelingen in de Hoeksche Waard zullen een uitstraling naar de rest van het leader gebied hebben.

Het Leader gebied omvat een groot gedeelte van het landelijk gebied op de Zuid-Hollandse Eilanden: Goeree Overflakkee, Voorne Putten en Hoeksche Waard. Analooq aan de Nederlandse Plattelandsstrategie maakt het stedelijk gebied van Spijkenisse en Hellevoetsluis geen deel uit van het leader gebied. In onderstaande tabel zijn inwoner aantallen van de gemeenten op de Zuid-Hollandse Eilanden opgenomen.

	Inwoners leadergebied	Inwoners buiten leadergebied
Dirksland	8.316	
Goedereede	11.631	
Middelharnis	17.681	
Oostflakkee	10.233	
Binnenmaas	28.580	
Cromstrijen	13.049	
Korendijk	10.886	
Oud-Beijerland	23.899	
Strijen	9.195	
Brielle	15.990	
Hellevoetsluis	5.004	35.000
Spijkenisse	2.506	72.000
Westvoorne	14.224	
Bernisse	12.664	
Totaal	183.858	

Het leader gebied is een geografisch gegeven. Er wonen meer dan 150.000 mensen in dit gebied. Vanwege de overeenkomsten op het punt van het eilandkarakter, de akkerbouw, de delta en Deltanatuur en de waterhuishouding vormen Goeree Overflakkee, de Hoeksche Waard en Voorne Putten een eenheid. Kernen met een overwegend stedelijk karakter en nauwelijks landelijk gebied als Spijkenisse en Hellevoetsluis zijn er buiten gelaten.

Overwogen is om de bebouwde kommen van Oud-Beijerland en Middelharnis buiten het leadergebied te houden. Hiermee zou aan de norm van 150.000 zijn voldaan. Hier is uiteindelijk door de Plaatselijke Groep niet voor gekozen omdat Middelharnis bestaat uit een aantal kleine dorpen en veel landelijk gebied en Oud-Beijerland onderdeel is van het Nationaal Landschap en prioriteitsgebied van de provincie. Bovendien zijn het krachtige gemeenten die kunnen investeren in het landelijk gebied.

Als bijlage 1 wordt een kaartbeeld van het leaergebied Zuid/Hollandse Eilanden opgenomen.

2.1 Geschiedenis

Aan het begin van de middeleeuwen was het gebied dat thans de Zuid-Hollandse eilanden omvat, een groot veenmoeras. Rietlanden, gorzen en slikken werden doorsneden door getijdengeulen en –kreeken, waardoor het gebied bij vloed onder water stond. Verder stroomden de Maas, Waal en Merwede, alsmede een aantal verdwenen rivieren, door het gebied. Een strandwallenlandschap scheidde het moeras van de zee. Vanaf de middeleeuwen is het gebied ontgonnen. Door de voortdurende inpoldering van op- en aanwassen ontstonden uiteindelijk de eilanden Goeree-Overflakkee, Tiengemeten, Voorne-Putten en de Hoeksche Waard.

Oorspronkelijk was de Hoeksche Waard een veenmoeras. Bewoning was alleen mogelijk op de hoger gelegen oeverwallen. In de Middeleeuwen ving men aan met de ontginning van het gebied. In de loop van vijf eeuwen is de Hoeksche Waard uitgegroeid van een aantal polders tot een eiland, zoals wij dat vandaag kennen. Het polderlandschap heeft een overwegend agrarische bestemming.

Aanvankelijk was op Goeree-Overflakkee alleen bewoning mogelijk op de hoger gelegen strandwallen van de Kop van Goeree. De rest van het eiland was veenmoeras. Vanaf de middeleeuwen heeft men voortdurend aanwassen ingepolderd, waardoor twee eilanden ontstonden, Goeree en Overflakkee. In 1751 werden de eilanden middels een dam met elkaar verbonden. Door inpoldering van de aanwassen tegen de dam ontstond uiteindelijk één eiland. Het polderlandschap had en heeft een overwegend agrarische bestemming. Op de strandwallen van Goeree neemt de sjalotten- en bloemzaadteelt een bijzondere positie in. Op de Kop van Goeree vormt (strand)toerisme een belangrijke peiler van de plaatselijke economie naast de landbouw en de visserij.

Aanvankelijk was bewoning op Voorne-Putten alleen mogelijk op de hoger gelegen strandwallen van de Kop van Voorne-Putten en de oeverwallen van de Maas en de Bernisse. De rest van het eiland was een veenmoeras, bestaande uit slikken en gorzen. Vanaf de middeleeuwen heeft men voortdurend op- en aanwassen ingepolderd waardoor uiteindelijk het eiland Voorne-Putten ontstond. Het polderlandschap had en heeft een overwegend agrarisch karakter. Op Voorne-Putten neemt de tuinbouw een bijzondere positie in. Op de Kop van Voorne-Putten vormt (strand)toerisme naast de landbouw een belangrijke peiler van de plaatselijke economie.

2.2 Landbouw

De agrarische sector in Nederland heeft een sterke uitgangspositie. De geografische ligging en fysieke productieomstandigheden zijn erg gunstig en het bedrijfsleven profiteert van de nabijheid van en goede logistieke verbindingen met vele miljoenen koopkrachtige consumenten. Dit geldt in sterke mate ook voor de Zuid-Hollandse eilanden.

De Zuid-Hollandse Eilanden is een dunbevolkt, agrarisch gebied. Al kennen de verschillende eilanden hun typische gewassen en landgebruik (Voorne-Putten: tuinbouw; Kop van Goeree: bloemzaadteelt), de agrarische functie op de eilanden vertoont meer overeenkomsten dan verschillen. Het gebied is bijzonder doordat de infectiedruk laag is en doordat vroege teelten mogelijk zijn. Zoet water is voor de landbouw erg belangrijk en is in voldoende mate beschikbaar. Op de eilanden worden voornamelijk akkerbouwbedrijven gevonden, hoewel er een opkomst is van veehouderijen. In de kuststrook is de bollenteelt in opkomst.

Markt- en beleidsontwikkelingen leggen een druk op bedrijven. De inkomenssituatie op de agrarische bedrijven is de afgelopen periode in het algemeen slechter geworden. In verschillende sectoren zijn er nauwelijks groeimogelijkheden als gevolg van productiebeperkingen. De marge tussen opbrengsten en kosten wordt kleiner doordat kosten sterker stijgen dan de opbrengsten. Verder wordt de opbrengstenstijging beperkt door de sterker wordende internationale concurrentie als gevolg van toenemende vrijmaking van de handel. Ook stijgen de kosten door de toenemende eisen die de samenleving aan de landbouw stelt, bijvoorbeeld op het gebied van voedselveiligheid, natuur en milieu, dierenwelzijn.

Zo blijft er op de bedrijven weinig ruimte om uit de bedrijfsopbrengsten middelen vrij te maken om te investeren in vernieuwing. Investeringskosten zijn evenwel noodzakelijk om de doeltreffendheid van de bedrijven te verbeteren en te voldoen aan de steeds hogere eisen die aan de bedrijven worden gesteld. Nadelen voor Nederland zijn hierin het hoge arbeidsloon, de hoge grondprijzen en de grote hoeveelheid aan beperkende en kostprijsverhogende maatregelen. Voordelen zijn het hoge kennisniveau, de bereidheid tot innoveren en een goede infrastructuur voor de afzet.

De Europese – en dus de Nederlandse - landbouw ziet zich geconfronteerd met ingrijpende aanpassingen van het beleid en met nieuwe eisen vanuit de markt, terwijl de marktbescherming waarin het gemeenschappelijk landbouw beleid traditioneel voorzag, drastisch afneemt. Het hervormde beleid richt zich primair op het versterken van de marktgerichtheid en concurrentiekracht van de landbouw en versterkt de integratie in het beleid van maatschappelijke waarden op het gebied van voedselveiligheid, voedselkwaliteit, natuur- en landschapsbeheer, milieu, diergezondheid en dierenwelzijn.

Daarnaast tekent zich een fundamentele verandering af van het landelijk gebied als fysieke ruimte voor voedselproductie naar het platteland als consumptieruimte, waarbij zaken als authenticiteit, natuurlijkheid, landschappelijke kwaliteit en cultuurhistorische en aardkundige aspecten een belangrijke rol spelen. Het platteland is het domein van alle Nederlanders geworden. Deze maatschappelijke

veranderingen plaatsen alle ondernemers in het landelijk gebied voor nieuwe uitdagingen. Plattelanders merken dat vertegenwoordigers van de stedelijke samenleving kritisch meekijken naar hoe zij omgaan met de inrichting van hun bedrijf en het milieu en het landschap waarin dit wordt uitgeoefend. Voor vernieuwende ondernemers biedt de slinkende afstand tussen stad en land tegelijk ook mogelijkheden om nieuwe inkomstenbronnen aan te boren.

Deze ontwikkelingen leiden enerzijds tot schaalvergroting en dus vermindering van het aantal agrarische bedrijven en anderzijds tot andere bedrijfsconcepten. Verbreding van de bedrijfsvoering waarbij bijvoorbeeld op bedrijfsniveau meer schakels van de keten worden geïntegreerd en uitbreiding naar andere agrarische takken of niet-agrarische activiteiten als toerisme, zorg, energieproductie en landschapsbeheer plaats vindt. Op de Zuid-Hollandse eilanden zijn op dit punt diverse initiatieven genomen.

De resultaten van pilot projecten met Functionele Agro Biodiversiteit in de Hoeksche Waard zijn veel belovend en kunnen een uitstraling naar het gehele gebied krijgen. Door gebruik te maken van natuurlijke plaagregulatie wordt het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen teruggedrongen. De hiervoor benodigde groen blauwe dooradering van het gebied heeft ook een verbetering van de waterkwaliteit tot gevolg en een aantrekkelijker landschap.

Ontwikkeling naar een duurzame landbouw is de uitdaging voor de sector, waarbij de druk op de ruimte vanuit de Randstad een complicerende factor is. Sommigen zullen de omstandigheden als bedreigend ervaren, anderen zullen er kansen in zien. Voor het landschap van de Zuid-Hollandse eilanden is gezonde landbouw cruciaal.

Het Leaderprogramma en dit ontwikkelingsplan bieden kansen om initiatieven en projecten, gericht op de versterking van de agrarische sector, die in het kader van de gebiedsgerichte aanpak geïnitieerd worden door de EU medegefinancierd te krijgen.

2.3 Recreatie en toerisme

De specifieke kenmerken van het platteland – ruimte, rust en groen – bieden veel mogelijkheden voor openluchtrecreatie in natuur en in cultuurlandschappen. Daarmee wordt tegemoetgekomen aan behoeften van mensen aan ontspanning, beleving, beweging, bezinning en inspiratie.

Ongeveer een vijfde van het aantal dagtochten in Nederland vindt plaats op het platteland; dit levert een tiende van de bestedingen bij dagtochten op (1,2 miljard euro in 2002). Het grootste deel van de overnachtingen wordt op het platteland geboekt. De recreatie kan omgekeerd belangrijke sociaal-culturele en sociaal-economische impulsen geven aan de plattelandssamenleving. Bestedingen van toeristen op het platteland geven een aanzienlijke impuls aan de daar gevestigde ondernemers in de agrarische en dienstverlenende sectoren en dragen daarmee bij aan de instandhouding van het voorzieningenniveau en de leefbaarheid van het landelijk gebied.

Bij de groei van de recreatiesector is de duurzaamheid van recreatief-toeristische activiteiten een belangrijk aandachtspunt. Van ondernemers wordt verwacht dat zij de kwaliteiten van de omgeving – natuurwaarden waar zij zelf ook bij gebaat zijn – een plek geven in hun bedrijfsplan. Het recreatiebedrijfsleven in Nederland heeft in de afgelopen tien jaar innovaties op het gebied van milieu- en natuurverantwoord ondernemen doorgevoerd.

Op de Zuid-Hollandse eilanden zijn er nog volop kansen voor uitbreiding van recreatie en toerisme. Weliswaar zijn de laatste jaren recreatieve visies ontwikkeld en in uitvoering genomen, maar de groei in deze sector dient nog verder gestimuleerd te worden. De relatie met de Randstad en de Drechtsteden is hierbij van belang. De laatste jaren is de relatie tussen het stedelijk en landelijk gebied fors veranderd. Het landelijk gebied wordt steeds meer een recreatieve zone, waarin de stedeling in alle rust kan recreëren. De stedeling zoekt hierbij kwaliteiten, die het stedelijk gebied ontbeert: rust, openheid en natuur.

Het gebied kan op deze ontwikkeling inspelen door zich uitdrukkelijker te profileren met de gezochte kwaliteiten: de unieke combinatie van stilte, het open landschap, cultuurhistorie, water en natuur. Door deze kwaliteiten te versterken kan de recreatieve potentie van het gebied vergroot worden. Daarnaast zal er voldoende geïnvesteerd moeten worden in een degelijke toeristische infrastructuur. De genoemde kwaliteiten moeten toegankelijk gemaakt worden voor het brede publiek en er moeten voldoende recreatieve voorzieningen gerealiseerd worden. Essentieel voor het slagen van een recreatieve ontwikkeling van het gebied is voldoende naamsbekendheid van het gebied.

De recreatieve ontwikkeling van het gebied zal een gunstig effect hebben op de werkgelegenheid en mogelijk ook op de leefbaarheid. Immers, ook de lokale bewoners kunnen gebruik maken van de recreatieve infrastructuur en de nieuwe voorzieningen.

Recreatieve projecten waarbij gebruik wordt gemaakt van gebiedsspecifieke kwaliteiten als de deltawateren, kreken, korte afstand van het stedelijk gebied, het open landschap en dergelijke hebben prioriteit.

2.4 Natuur en landschap

De Zuid-Hollandse eilanden liggen in het deltagebied. In het deltagebied komen grote oppervlakten zoet en zout water voor. Na de aanleg van de deltawerken is de werking van eb en vloed grotendeels uit deze wateren verdwenen. Als gevolg daarvan treedt verzoeting op. Zilte grasgronden en brakke slootvegetaties gaan daardoor sterk achteruit. Alleen in het buitendijkse gebied van Goeree en Voorne, dat Voordelta heet, en in de Oude Maas bestaat de getijdenwerking nog. In het Oude Maas gebied is er sprake van zoetwater getij. Dit is een voor West Europa uniek ecosysteem.

De afsluiting van de zeearmen hebben een sterk negatieve invloed gehad op de aanwezigheid van riviertrekvisseren en andere stroomminnende soorten. Het besluit

van de staatssecretaris om de Haringvlietsluizen op een kier te zetten is de eerste stap op weg naar herstel.

Het deltagebied is zeer rijk aan vogels en behoort tot de meest waardevolle waterrijke gebieden ('wetlands') ter wereld. In 2000 zijn door de staatssecretaris van LNV zes gebieden in het noordelijk gebied definitief aangewezen als speciale beschermingszone op grond van de Vogelrichtlijn van de Europese Unie. Dit zijn de Voordelta, de Grevelingen, het Haringvliet, het Hollands Diep, Voornes Duin en het Oudeland van Strijen.

Veel broedvogels zijn tegenwoordig vooral aangewezen op natuurontwikkelingsprojecten. Maar ook deze gebieden zijn door gebrek aan getijdenwerking slechts tijdelijk geschikt als broedplaats. De broedvogels blijven dan ook erg kwetsbaar. Daarnaast is het gebied ook een belangrijke trekpleister voor overwinterende ganzen. Diverse ganzensoorten hebben zich ook als broedvogel gevestigd en vormen een probleem voor de landbouw.

Wat betreft vegetatie zijn in het deltagebied vooral de bloemdijken en zilte graslanden bijzonder. Beiden zijn sterk bedreigd. Het natuurbeheer van bloemdijken bestaat uit hooilandbeheer met soms extensieve nabeweidings. Dit heeft tot doel de bodem te verschrallen en de waardevolle dijkvegetatie met het hieraan verbonden dierenleven weer een kans te geven. Op de dijken waar geen natuurbeheer plaats vindt, zijn veel plantensoorten verdwenen onder invloed van het huidige beheer. De meeste agrarische dijken zijn in beheer als grasland en worden intensief begraaft. Op andere dijken is juist sprake van verruiging door verwaarlozing. Ook worden er soms bomen aangeplant waardoor voor de bloemdijken kenmerkende kruiden verdwijnen. De natuurwaarde van de dijkvegetaties buiten de reservaten neemt dan ook steeds verder af. De vermeting blijft stabiel op een te hoog niveau. Onderzoek in de Hoeksche Waard geeft aan dat ecologisch beheerde dijken een rol kunnen spelen als brongebied voor natuurlijke plaagonderdrukking in de akkerbouw.

In veel zilte graslanden is de invloed van brakke kwel afgenomen. Hierdoor zijn de plantensoorten van brakke en zilte vegetaties achteruitgegaan. Daar komt nog bij dat een deel van de terreinen nog in agrarisch gebruik is. Omwille van een hogere opbrengst van het gewas worden hier maatregelen getroffen om de invloed van brakke kwel verder te verminderen. Na jaren van achteruitgang blijft de natuurwaarde van de zilte graslanden nu vrijwel stabiel op een laag niveau. Een aantal kenmerkende soorten van zilte graslanden is na een lange periode van achteruitgang voor het eerst weer iets toegenomen.

Natuurontwikkeling in en langs kreken in de Hoeksche Waard geeft mooie resultaten te zien. Het herstel van de natuur gaat snel en diverse verdwenen soorten vestigen zich opnieuw. Onderzoek toont aan dat vele soorten planten, vissen, amfibieën, libellen, vlinders, vogels en zoogdieren hiervan profiteren.

De Zuid-Hollandse eilanden kennen een grote variatie aan landschappen. Hoe dicht bij de Randstad hoe groter de druk van de verstedelijking is op het landschap. De Hoeksche Waard is in de Nota Ruimte aangewezen als Nationaal Landschap. Open polders, kreken en dijken behoren tot de kernkwaliteiten van dit Nationaal Landschap. Bij ontwikkelingen in dit gebied mogen deze kernkwaliteiten niet worden aangetast. Ze moeten zo mogelijk worden versterkt.

Biodiversiteit is voor een belangrijk deel gekoppeld aan landbouwgebieden, want een groot deel van de bedreigde soorten heeft zijn leefomgeving in de verschillende agrarische cultuurlandschappen. Het gaat dan bijvoorbeeld om weidevogels, wintergasten en specifieke weide- en akkervegetaties, maar ook om dagvlindersoorten, akkervogels en de fauna en flora van het open water (sloten en poelen). In Nederland broeden veel weidevogelsoorten. Met name voor de Grutto heeft Nederland een internationale verantwoordelijkheid, omdat het grootste deel van de populatie in Nederland broedt. Maar ook soorten als de Slobeend, Scholekster en Kievit zijn voor hun broedgebied in belangrijke mate op Nederland aangewezen.

In het gebied van de Zuid-Hollandse eilanden liggen diverse “Natura 2000 landschappen”. Het gaat om de duinen van Voorne en Goeree, het Haringvliet, het Hollands Diep, het Oudeland van Strijen en de Oude Maas.

Het verlies aan biodiversiteit ofwel de verdergaande afbrokkeling van de variatie aan leven is een van de grootste milieuproblemen van deze tijd. In de Hoeksche Waard loopt een pilot project om dit probleem aan te pakken. Overheden en maatschappelijke organisaties werken hierin samen. De resultaten van het project zijn hoopgevend. Opschaling en uitbreiding ligt dan ook voor de hand.

Projecten gericht op een hogere biodiversiteit in en langs kreken en op dijken krijgen in dit ontwikkelingsplan prioriteit.

2.5 Water

Het klimaat verandert. Volgens modelberekeningen krijgt Nederland te maken met een temperatuurstijging van 0,5°C tot 2,0°C in 2050 en 1°C tot 4°C in het jaar 2100. Deze stijging zal zich naar verwachting vooral doen voelen in de winter: strengere winters zullen zeldzamer en korter worden. Door de temperatuurstijging zal de zeespiegel stijgen. De bodemdaling in West Nederland zal het ‘hoogwatereffect’ versterken. Een hogere zeespiegel zal leiden tot meer verzilting in Nederland. De scenario’s gaan tevens uit van een toename van de totale jaarlijkse neerslag, die overigens niet gelijkmatig over het jaar verdeeld zal zijn. De winters worden natter terwijl de hoeveelheid neerslag in de zomer ongeveer gelijk zal blijven of zelfs afnemen. In combinatie met de voorspelde temperatuurstijgingen zal dit drogere zomers tot gevolg hebben.

De verwachte veranderingen in het neerslagpatroon nopen tot aanpassingen in het waterbeleid. Meer neerslag en neerslag met grotere intensiteit kunnen, met name in West Nederland, zorgen voor een tijdelijke hogere grondwaterstand. Dit heeft een beperking van zowel de weidegang als de mogelijkheid tot grondbewerking tot gevolg. Ten behoeve van berging zal extra open water gerealiseerd moeten worden op de Zuid-Hollandse eilanden. Dit vraagt forse inspanningen en een combinatie met ontwikkeling van natuur en recreatie ligt dan ook voor de hand. Het waterschap Hollandse Delta is verantwoordelijk voor het waterbeheer op de Zuid-Hollandse eilanden.

Rijkswaterstaat streeft ernaar om de Haringvlietssluisen stapsgewijs te gaan beheren volgens ander beheer. In de toekomst wil men uiteindelijk tot een getemd getij

komen. Het doel van dit beheer van de Haringvlietsluizen is om de geleidelijke overgang van zoet naar zout water te herstellen en het getij terug te brengen. Consequentie is dat een aantal zoetwater inname punten voor landbouw en drinkwater in oostelijke richting worden verlegd.

Een aantal polders kent een hoog chloridgehalte. 's Winters is het oppervlaktewater brak door forse zoute kwel; in het voorjaar slaat dit door het doorspoelen met zoet water van buitenaf snel om in een lager chloridgehalte. Deze instabiele situatie is onwenselijk voor natuurontwikkeling en de landbouw. Waar ondanks technische maatregelen de hoge zoute kwel leidt tot overschrijding van de chloride tolerantiegrenzen voor de landbouw, kan op termijn beter ingezet worden op het ontwikkelen van een ander duurzaam ruimtegebruik. Gedacht kan worden aan een verbreed agrarische doelstelling in aansluiting op natuurontwikkeling of de productie van zout tolerante gewassen. Projecten op dit punt krijgen prioriteit.

2.6 Landschap en cultuurhistorie

Het gebied bevat de nodige landschappelijke en cultuurhistorische waarden. Bernisse en de Kop van Goeree zijn Belvédèregebieden. De Hoeksche Waard is Nationaal Landschap. Uit de Provinciale Cultuurhistorische Hoofdstructuur blijkt ook dat het gebied over de nodige cultuurhistorische waarden beschikt.

Het landschap is opgebouwd uit verschillende lagen. De onderste laag wordt gevormd door de resten van het veenmoeras. In het landschap bevinden zich resten van de getijengeulen en -kreeken. Langs de kustlijn van de eilanden bevinden zich op enkele plaatsen nog gorzen en slikken, voor een gedeelte het resultaat van latere natuurontwikkeling. In het landschap van de Hoeksche Waard bevinden zich oeverwallen van bestaande en verdwenen rivieren. Op de Kop van Goeree bevinden zich oude zandwallen. Over deze oude laag heen ligt een poldersysteem, ontstaan door een ontginningsproces vanaf de middeleeuwen. Kenmerkend voor deze laag zijn de dijksystemen, het ontwateringstelsel en de infrastructuur. De oorspronkelijke verkaveling is grotendeels verdwenen door latere ruilverkavelingen.

De Deltawerken vormen een bijzonder, vrij recent systeem, dat over de middelste laag heen ligt. Er bestaat nog weinig waardering voor dit jonge systeem, hoewel dit systeem van nationale betekenis is voor de Nederlandse identiteit.

In het landschap bevinden zich vele cultuurhistorische waarden, zowel onder als boven het maaiveld. De archeologische waarden in het gebied concentreren zich op de hoger gelegen delen. Op de Kop van Goeree en op de oeverwallen langs de Bernisse en in de Hoeksche Waard bevinden zich sporen uit de Prehistorie en de Romeinse Periode. Bovengronds treft men historische nederzettingsspatronen en bijzondere solitaire bouwkundige elementen als molens, gemalen en boerderijen aan.

De afgelopen decennia is de kwaliteit en de diversiteit van het landschap en het cultuurhistorisch erfgoed fors achteruit gegaan. Het tij lijkt evenwel gekeerd. In de nieuwe streekplannen van de Provincie Zuid-Holland, alsmede de Nota Planbeoordeling, die richtinggevend zijn voor de bestemmingsplannen, spelen

cultuurhistorie en landschap een belangrijke rol. Verder moeten ook de Cultuurhistorische Hoofdstructuur (CHS) en de Cultuurhistorische Atlas genoemd worden. Voor de Zuid-Hollandse eilanden zal het behoud van het karakteristieke open landschap samen met duurzaam waterbeheer en natuurontwikkeling centraal staan. Dit streven zal ten koste gaan van beschikbare ruimte voor woningbouw en nieuwe bedrijventerreinen.

De beoogde plattelandsontwikkeling zal in moeten spelen op deze beleidsmatige ontwikkelingen en de beperking moeten omzetten in nieuwe kansen. Met name het plattelandstoerisme en ecotoerisme bieden hier goede perspectieven. Project die hierbij aansluiten krijgen prioriteit. Hierbij gaat het om toerisme gericht op de ruige Deltanatuur en de beleving van de cultuurlandschappen met kreken, dijken en de daarbij behorende andere cultuurhistorische elementen.

2.7 Omgevingsbeleid

Het Europees plattelandsontwikkelingsbeleid zal zich in de toekomst met name richten op de agrovoedingssector, het milieu en de plattelandseconomie en -bevolking in ruimere zin. De nieuwe generatie strategieën en programma's voor plattelandsontwikkeling worden daarom opgebouwd rond drie assen of kerndoelen:

- versterking van de concurrentiekracht van land- en bosbouw door ondersteuning van herstructurering, ontwikkeling en innovatie;
- verbetering van het milieu en het platteland door ondersteuning van landbeheer;
- verhoging van de levenskwaliteit op het platteland en het bevorderen van diversificatie van de economische bedrijvigheid.

Een vierde as, gebaseerd op de Leader-ervaringen, zal in combinatie met de doelen uit de drie inhoudelijke assen mogelijkheden bieden voor innovatieve vormen van beleidsvorming en –uitvoering, gebaseerd op een bottom-up benadering van plattelandsontwikkeling.

In de strategische richtsnoeren worden de prioriteiten binnen de assen nader toegespitst. Daaruit spreekt de ambitie het plattelandsbeleid te richten op het bevorderen van een sterke en dynamische agrovoedingssector, de instandhouding van biodiversiteit en van landbouw- en bosbouwsystemen met hoge natuurwaarden, de implementatie van de Kaderrichtlijn Water en het tegengaan van klimaatverandering en versterking van de leefbaarheid en diversificatie van de plattelandseconomie.

In de Nationale Plattelandsstrategie 2007-2013 beschrijft Nederland de prioriteiten voor de inzet van de middelen uit het Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling voor deze periode. De Nationale Plattelandsstrategie is richtinggevend voor de inhoud van het plattelandsontwikkelingsprogramma.

Versterking van innovatie en ondernemerschap – in de eerste plaats in de agrarische sector, maar evenzeer in de plattelandseconomie in brede zin – zijn in de Nationale Plattelandsstrategie centrale begrippen. Duurzame ontwikkeling is voor het

Nederlandse plattelandsbeleid een leidend beginsel. Het Plattelandsontwikkelingsprogramma zal worden ingezet om de doelen ten aanzien van behoud van biodiversiteit, duurzaam waterbeheer en klimaatverandering te helpen bereiken. Het stoppen van de achteruitgang van de biodiversiteit in 2010 is een kerndoelstelling van het natuurbeleid. Daar waar boeren de beheerders zijn in Natura 2000 gebieden, worden ze gestimuleerd om op een natuurvriendelijke wijze landbouw te bedrijven.

De opgaven die volgen uit de doelstellingen van de Kaderrichtlijn Water zullen meekoppelen met de maatregelen onder de verschillende assen. Inzet is om het aandeel water minimaal te handhaven op het huidige niveau.

Als laaggelegen en waterrijk land heeft Nederland verder alle belang bij een daadkrachtige aanpak van de problematiek van de klimaatverandering. Maatregelen onder de verschillende assen zullen hiervoor worden ingezet, variërend van het stimuleren van het gebruik van biobrandstoffen tot de aanleg van bos.

De provincie voert sinds jaar en dag een beleid om de ontwikkeling van plattelandsgebieden te bevorderen. Er is beleid geformuleerd ten aanzien van de verschillende sectoren. De laatste jaren wordt steeds vaker een integrale, gebiedsgerichte aanpak gebruikt.

De ruimtelijke ordening is geregeld in de streekplannen. Op het Leadergebied zijn twee streekplannen van toepassing, Streekplan Rijnmond en Streekplan Zuid-Holland Zuid. De streekplannen zijn richtinggevend voor de verschillende bestemmingsplannen. Naast de streekplannen zullen de bestemmingsplannen ook getoetst worden aan de Nota Planbeoordeling. Voorne Putten krijgt te maken met de aanleg van de 2^e Maasvlakte en grootschalige natuur compensatie voor deze ingreep. Een aanpassing van het Streekplan Zuid-Holland Zuid voor wat betreft de Hoeksche Waard is in procedure. Het beleid van de Nota Ruimte zal hierin uitgewerkt worden. Dit houdt in dat de kernkwaliteiten van het Nationaal Landschap leidend zullen zijn voor de toekomstige ruimtelijke inrichting van de Hoeksche Waard. Het ruimtelijk beleid zet in op het behoud van het open landschap van de Zuid-Hollandse Eilanden. Grote delen van het gebied hebben een agrarische of natuurbescherming. Nieuwbouw is slechts op een bescheiden schaal toegestaan, met name in de aangewezen groeikernen.

Op provinciaal niveau is er ook veel aandacht voor natuur en milieu. Allereerst is er de zogenaamde Provinciale Ecologische Hoofdstructuur (PEHS) aangewezen. Kern van het beleid is dat de verschillende waardevolle natuurgebieden behouden dienen te worden en middels ecologische verbindingen in contact met elkaar gebracht dienen te worden.

In de Contourennota Levend Landschap geeft de provincie inhoud aan haar nieuwe rol in het plattelandsbeleid. De ambitie is om samen met particuliere ondernemers en maatschappelijke organisaties een vitaal en gevarieerd landschap te realiseren, gedragen door een duurzaam functionerende landbouw, recreatie, natuur en waterberging. Ze wil dit bereiken door het sociaal-economisch functioneren van het landelijk gebied te stimuleren in combinatie met een evenwichtig beleid gericht op versterking en borging van landschappelijke en natuurlijke kwaliteiten. De Hoeksche Waard behoort tot de prioriteitsgebieden, zodat dit gebied kan rekenen op provinciale co-financiering in Leader projecten.

Water vormt ook een bijzonder aandachtspunt op de Zuid-Hollandse Eilanden. De zoutwaterproblematiek is hier een onderdeel van. De eisen die de agrarische sector en natuurbeheer aan het water stellen, stemmen niet overeen. Verder heeft het gebied te kampen met een tekort aan open water voor de berging van water als gevolg van de veranderende neerslag hoeveelheid en intensiteit. Er is één Integraal Waterbeheersplan opgesteld voor het gehele gebied. De Kaderrichtlijn Water speelt een belangrijke rol in het toekomstig beleid.

Na het verschijnen van de Nota Belvédere is cultuurhistorie in toenemende mate een aandachtspunt in het omgevingsbeleid. In het gebied bevinden zich een tweetal aangewezen Belvéderegebieden (Kop van Goeree, Voorne-Putten-Bernisse). De provincie heeft een Cultuurhistorische Hoofdstructuur (CHS) opgesteld. Deze hoofdstructuur bevat naast de waardevolle gebieden ook de beschermde stads- en dorpsgezichten, historische molens en waardevolle cultuurhistorische en landschappelijke elementen, structuren en terreinen. De hoofdstructuur is opgenomen in het streekplan en daarmee richtinggevend voor het ruimtelijk beleid.

Recreatie en toerisme vormt een van de speerpunten van het provinciaal beleid. Het beleid is neergelegd in het Masterplan Toerisme. Met betrekking tot de Zuid-Hollandse Eilanden streeft de provincie een ontwikkeling van het plattelandstoerisme na alsmede een versterking van de toeristische potentie van de kernen.

De laatste jaren is de gebiedsgerichte aanpak sterk in opkomst, ook op de Zuid-Hollandse Eilanden. Zowel op Goeree-Overflakkee als in de Hoeksche Waard en Voorne-Putten heeft men de gebiedsgerichte aanpak actief ter hand genomen. Integrale gebiedsgerichte plannen voor deze gebieden zijn in uitvoering. Op Voorne Putten gebeurt dit op gemeentelijk niveau. Voor Goeree Overflakkee is er een gezamenlijke aanpak. De onderwerpen die hier spelen zijn promotie voor recreatie en toerisme, routegebonden recreatie, ecologisch groenbeheer, duurzame landbouw en het realiseren van een bezoekerscentrum. Voor de Hoeksche Waard heeft de Commissie Hoeksche Waard het initiatief genomen om een nieuwe structuurvisie voor het eiland te maken. Dit proces is nog in volle gang. De inventarisatiefase is afgerond. Duurzame landbouw, biodiversiteit, benutting van cultuurhistorische waarden, toerisme en recreatie zijn in deze inventarisatie belangrijke onderwerpen.

Dit ontwikkelingsplan voor de Zuid/Hollandse Eilanden ligt in het verlengde van het Europees, landelijk, provinciaal en regionaal beleid en stimuleert op onderdelen de uitvoering hiervan door overheden, instellingen en particulieren.

2.8 Analyse van sterke en zwakke punten

Sterke punten	Zwakke punten
Ligging nabij de Randstad	Sterke pendelstroom
Aantrekkelijk woon- en werk milieu met voldoende ruimte voor wonen, werken en recreëren	Eenzijdigheid in economische dynamiek
Open landschap met vele landschappelijke en cultuurhistorische waarden	Achterblijvende groei aantal MKB bedrijven in kleine kernen
Kleine kernen kennen eigen identiteit	Handhaving dienstverlening in kleine kernen op minimaal niveau vraagt hoge inspanning
Waardevolle natuurgebieden	Relatief lage arbeidsparticipatie onder vrouwen
Kreken en dijkenstelsel	Verzilting oppervlaktewater
Het opnemen van Goeree en Bernisse als Belvédèregebieden	Aantal inwoners kleine kernen te klein om voorzieningenniveau in stand te houden
Aanwijzing Hoeksche Waard als nationaal landschap	Beperkte kennis van marktafzetstructuren voor de agrarische sector
Goede overlegstructuur tussen gemeenten	Beperkte culturele infrastructuur
Recreatieve infrastructuur	Veel jongeren verlaten het gebied

Kansen	Bedreigingen
Agrarisch landschaps- en natuurbeheer	Geen reële vergoeding voor agrarisch landschaps- en natuurbeheer of geen goede aansluiting van de vergoedingsregeling bij agrarische praktijk
Verbreiding economische basis agrarische sector (diversificatie en marktafzetstructuren)	Toenemende druk op de agrarische sector. De inkomsten uit primaire activiteiten en de beschikbaarheid van agrarische arbeidskrachten dalen voortdurend
Meer verwerking van agrarische producten in het gebied (agribusiness), ketenontwikkeling	Vestigingsmogelijkheden nieuwe bedrijven zijn op grond van het Streekplan beperkt
Nieuwe landgoederen	
Integraal waterbeheer, dat de verschillende belangen respecteert	De verschillende belangen zijn niet altijd met elkaar te verenigen
Recreatieve ontwikkeling landelijk gebied	Grote afstanden vormen een obstakel voor recreatie en toerisme, met name omdat het openbaar vervoer onder de maat is.

	Bovendien zijn er te weinig recreatieve voorzieningen
Toenemende belangstelling voor regionale en lokale cultuurgooederen, tradities en producten	Nog altijd verdwijnen regionale en lokale cultuurgooederen, tradities en producten door gebrek aan belangstelling en onwetendheid
Waterrecreatie	De recreatieve ontsluiting van kreken, kanalen en havens is beperkt.
Ecotoerisme	Recreatie en natuur zijn niet altijd te verenigen, met name in kwetsbare gebieden
Het toerisme zal werkgelegenheid in de regio opleveren	Te grote recreatieve druk op het gebied
Jongeren worden steeds meer gezien als bron voor creatieve input in het platteland	Het aantal jongeren in het landelijk gebied loopt fors terug. Zij vestigen zich buiten het gebied
Landelijk participeren vrouwen steeds meer op de arbeidsmarkt	De mogelijkheid tot arbeidsparticipatie in het gebied is beperkt voor vrouwen
De mogelijkheden van de informatie- en communicatietechnologie voor het landelijk gebied. Bedrijven worden 'footloose', kunnen zich overal vestigen.	De aantrekkingskracht van de stad op jongeren is groot
Stelsel van dijken, kreken, sloten en bermen tbv functionele agrarische biodiversiteit	
Biodiversiteitsbeleid	

3. Ontwikkelingsstrategie

Het ontwikkelingsplan geeft de visie weer van de Plaatselijke Groep. Deze visie is gebaseerd op algemene ontwikkelingen in het landelijk gebied, het huidige beleid en de analyse van kansen en bedreigingen voor het gebied. Het ontwikkelingsplan vertaalt deze visie ook naar de thema's zoals die zijn aangedragen door de EU en de Nederlandse Plattelandsstrategie 2007 -2013.

3.1 Visie vorming Plaatselijke Groep

Uit de analyse voor de Zuid-Hollandse eilanden komt naar voren, dat de kansen voor het gebied liggen op het vlak van de landbouw, biodiversiteit, recreatie en toerisme en cultureel erfgoed. Vooral in combinatie en samenhang met elkaar kunnen deze sectoren of belangen worden versterkt. Dit ontwikkelingsplan richt zich daarop.

In het verlengde van het EU beleid staat in het Nederlandse Plattelands Ontwikkeling Programma (POP) een integrale (agrarische) transformatieopgave centraal. Innovatieve en structuurversterkende maatregelen zullen daarbij zoveel mogelijk hand in hand gaan met de belangrijke opgaven om de milieudruk vanuit de land- en tuinbouw verder te verminderen en te voldoen aan de verplichtingen uit hoofde van de Kaderrichtlijn Water. Het spreekt vanzelf dat alleen duurzame ontwikkeling toekomstbestendig is.

Nederland streeft naar een goed evenwicht tussen de kwaliteit van natuur en landschap enerzijds en het gebruik daarvan voor wonen, recreatie, gezondheid en persoonlijk welbevinden anderzijds.

Belangrijke (Europese) milieuthema's die in het Nederlandse plattelandsbeleid accent krijgen, zijn behoud biodiversiteit, duurzaam waterbeheer en het klimaatbeleid. In veel gevallen hangen de verschillende beleidsopgaven van het natuur- en milieubeleid sterk met elkaar samen, wat een extra argument vormt voor een integrale aanpak van deze milieupgaven. Het accent ligt in het POP op maatregelen voor biodiversiteit, de klimaat- en waterdoelen lopen daar in mee. Duurzame ontwikkeling is een leidend beginsel.

De Contourennota Levend Landschap van de provincie Zuid-Holland wil haar ambitie om een vitaal en gevarieerd landschap te realiseren, bereiken door:

- Ruimte te geven aan modern en verbreed agrarisch ondernemerschap.
- De ontwikkeling van nieuwe op het landschap en de landbouw geënte duurzame bedrijvigheid, groene en blauwe functies en gebruik van vrijkomende agrarische bebouwing in relatie tot de stedelijke omgeving.
- Versterking van de leefbaarheid in het landelijk gebied.
- Ontwikkeling van nieuwe landschappelijke kwaliteiten en aanhaken bij bestaande.
- Bijzondere aandacht te geven aan landschappelijke kwaliteiten bij transformaties
- Versterking van natuurwaarden en ecologische samenhang.

- Bescherming van landschappelijke en cultuurhistorische iconen en (inter)nationaal cultureel erfgoed.
- Bescherming van gebieden met bijzondere kwaliteiten als openheid, stilte, duisternis, groen, bodem en (grond)water.

De landbouw heeft een centrale plaats in dit ontwikkelingsplan voor de Zuid-Hollandse eilanden. Zonder een vitale landbouw geen vitaal platteland. De landbouw levert een belangrijke bijdrage aan de economie en is cruciaal als beheerder van het landschap. Daarnaast kan zij een rol vervullen in de ontwikkeling van recreatie en toerisme op het platteland. Belangrijke natuurwaarden hangen samen met het agrarisch cultuurlandschap en zijn dus afhankelijk van de landbouw. De landbouw heeft dus prioriteit in dit plan.

Daarnaast kiest de Plaatselijke Groep ervoor om prioriteit te geven aan behoud en versterking van biodiversiteit, behoud en versterking van waardevolle cultuurlandschappen en cultureel erfgoed en ontwikkeling van recreatie en toerisme. Bij de selectie van projecten wordt gestreefd naar een integrale aanpak, waarbij samenhang tussen de thema's en samenwerking tussen de sectoren en actoren een belangrijke opgave is.

3.2 Doelstellingen

Het ontwikkelingsplan Zuid-Hollandse eilanden heeft als doel:

- Verbetering van de concurrentiekracht en stimuleren van duurzaamheid in de landbouw;
- Behoud en versterking van biodiversiteit en instandhouding van landbouwsystemen met hoge natuurwaarde;
- Behoud en versterking van waardevolle cultuurlandschappen en cultureel erfgoed;
- Ontwikkeling van recreatie en toerisme.

Daarnaast heeft dit plan als doelstelling:

- Het mobiliseren van het reeds in het gebied aanwezige ontwikkelingspotentieel.

De Plaatselijke Groep ziet binnen deze doelen goede mogelijkheden om met gerichte projecten een bijdrage te leveren aan de sociaal-economische ontwikkeling van het gebied. De Plaatselijke Groep is zich er terdege van bewust dat de doelen elkaar deels overlappen. De bedoeling is dat er zodoende meer samenhang ontstaat.

3.2.1 Landbouw

Alle betrokken lokale partijen zijn het erover eens dat de agrarische sector een belangrijke economische basis van het gebied vormt. Een ontwikkeling in het landelijk gebied kan alleen slagen indien de agrarische sector daarbij betrokken wordt. Essentieel daarbij is een gezonde agrarische sector met voldoende toekomstperspectief.

Het doel 'stimuleren duurzaamheid agrarische sector' richt zich op dit toekomstperspectief. Duurzaamheid slaat hier zowel op de continuïteit van de agrarische bedrijven als het omgevingsvriendelijk(er) produceren. Het gaat om duurzaamheid in economisch, ecologisch en sociaal opzicht. Met het oog op continuïteit moet er gezocht worden naar nieuwe producten en productiemethoden alsmede rendabele nevenactiviteiten.

De recreatieve ontwikkeling van de Zuid-Hollandse Eilanden biedt goede perspectieven voor de ontwikkeling van nevenactiviteiten. Een kwalitatief hoogwaardige omgeving met aantrekkelijke natuur-, cultuur- en landschapswaarden is een absoluut vereiste voor de beoogde recreatieve ontwikkeling. Derhalve zal de agrarische sector een bijdrage moeten leveren aan het duurzaam behoud van natuurlijke, culturele en landschappelijke kwaliteiten. De ontwikkeling van nieuwe producten en productiemethoden en nevenactiviteiten zullen waar mogelijk gekoppeld dienen te worden aan behoud en mogelijke versterking van de gebiedskwaliteiten en de biodiversiteit.

Binnen het gebied lijken er mogelijkheden te bestaan voor projecten als:

- agrarisch natuur- en landschapsbeheer;
- agrarische nevenactiviteiten die aansluiten op het plattelandstoerisme;
- versterking streekeigen producten;
- biologische teelt;
- functionele agrarische biodiversiteit;
- agrarische nevenactiviteiten, die het economisch draagvlak vergroten;
- energieteelt.

Belangrijk is dat bedrijven rekening houden met de veelheid aan functies die het platteland vervult en voldoen aan de maatschappelijke randvoorwaarden (normstelling voor producten en productieprocessen) die gesteld worden op het gebied van

- milieu: luchtkwaliteit, waterkwaliteit, bodemkwaliteit, stof-, geluid-, geur- en lichthinder, en tegengaan klimaatverandering,
- waterbeheer,
- voedselkwaliteit,
- gezondheid van dier en plant en
- dierenwelzijn.

3.2.2 Biodiversiteit

De realisatie en het duurzaam beheer van Natura 2000-gebieden, in Nederland ingebed in de EHS, en het stoppen van de achteruitgang van de biodiversiteit in 2010 ('Göteborg-doelstelling') zijn kerndoelstellingen van het natuurbeleid. Volgens het nationaal beleid, vastgelegd in de *Nota Natuur voor mensen, mensen voor natuur*, streeft Nederland er bovendien naar in het jaar 2020 duurzame condities voor instandhouding te realiseren voor alle in 1982 van nature in Nederland voorkomende soorten en populaties. Het ontwikkelingsplan Zuid-Hollandse eilanden wil hieraan een bijdrage leveren.

Als onderdeel van de Delta kent het gebied van de Zuid-Hollandse eilanden een grote variatie aan biotopen, maar ook hier is de achteruitgang van de biodiversiteit alom waarneembaar. Steeds meer soorten verschijnen op de zogenaamde rode lijsten ten teken dat ze bedreigd worden in hun voortbestaan. Initiatieven om deze achteruitgang te stoppen en de biodiversiteit te versterken komen in aanmerking voor een bijdrage. Gemeenten hebben een belangrijke positie in het biodiversiteitsbeleid. Het bevorderen van deskundigheid en kennis is hier van belang.

Het behoud en gebruik van agrobiodiversiteit bijvoorbeeld gericht op natuurlijke ziekte- en plaagregulatie en bodemvruchtbaarheid levert enerzijds een bijdrage aan de biodiversiteit doelstelling en anderzijds aan een duurzame landbouw.

3.2.3 Cultureel erfgoed

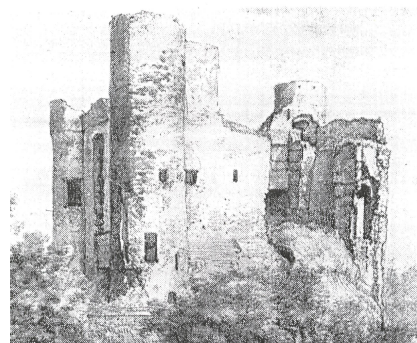
De maatschappelijke vraag naar behoud en versterking van waardevolle cultuurlandschappen in Nederland groeit. Aan deze maatschappelijke wensen kunnen boeren en andere eigenaars en beheerders van landbouwgrond tegemoet komen door agrarisch natuurbeheer en door het aanbieden van groene en blauwe diensten. Het gaat dan bijvoorbeeld om projecten gericht op aanleg en beheer van een samenhangend netwerk van landschapselementen (houtwallen, knotwilgenrijen, poelen en natuurvriendelijke oevers) gecombineerd met recreatieroutes. Ook het vrijwillig ophogen van het waterpeil ten behoeve van natuurdoelen en een aangepast maairegime ten behoeve van weidevogels zijn groen-blauwe diensten. Behalve dat dit van betekenis is voor behoud en versterking van waardevolle cultuurlandschappen, levert dit ook een belangrijke bijdrage aan de biodiversiteit.

De Zuid-Hollandse Eilanden bieden een unieke combinatie van natuur, cultuur, landschap en water. Behoud van deze karakteristieke combinatie geeft een meerwaarde m.n. voor de ontwikkeling van recreatie en toerisme en het welzijn van de bewoners van het platteland.

De Plaatselijke Groep streeft een ontwikkelingsgerichte benadering van behoud na. Onder behoud moet meer verstaan worden dan conservatie en restauratie. Ook (de verbetering van) de ontsluiting van en voorlichting over de gebiedskwaliteiten vallen eronder. Bereikbaarheid en goede informatievoorziening zijn ook essentiële voorwaarden voor de recreatieve ontwikkeling van het gebied.

Binnen het gebied lijken er mogelijkheden te bestaan voor projecten gericht op:

- agrarisch natuur- en landschapsbeheer;
- projecten gericht op behoud en restauratie van gebiedskwaliteiten;
- herbestemming cultuurhistorisch erfgoed ten behoeve van recreatie;
- openstelling terreinen met waardevolle elementen en structuren voor publiek;
- vergroten toegankelijkheid krekken;
- voorlichting gebiedskwaliteiten ter plaatse.

3.2.4 Recreatie en toerisme

Thans concentreert de wat grootschaliger recreatie en toerisme in het gebied zich op de Kop van Goeree met hoofdzakelijk strandtoerisme en de grotere kernen met cultuurtoerisme en waterrecreatie in steden als bij voorbeeld Brielle en in mindere mate Middelharnis. Voor de waterrecreatie zijn Geervliet, Heenvliet, Stellendam, Herkingen en Numansdorp van belang. Verder heeft de routegebonden recreatie als wandelen en fietsen zich de laatste jaren goed ontwikkeld. Voorzichtig wordt hier en daar gestart met kano- en ruiterroutes.

De bestaande recreatie en toerisme zullen verder vergroot en over de gehele regio verspreid moeten worden zodat de gehele regio (economisch) van de recreatieve ontwikkeling kan profiteren. De recreatieve ontsluiting binnen het gebied zal verbeterd moeten worden, met name de verbindingen tussen de eilanden (veerdienst) en het openbaar vervoer. Er liggen nog grote potenties op het vlak van de routegebonden recreatie, te weten uitbreiding en verbetering van het netwerk van wandel- en fietsroutes en ontwikkeling van ruiterroutes en kanoroutes. Uiteraard kan ook de lokale bevolking profiteren van de verbeterde ontsluiting en de recreatieve voorzieningen.

Voorzieningen langs de routes maken deze aantrekkelijker. Hierbij kan het gaan om informatieverstrekking, huisverkoop van agrarische producten, horecavoorzieningen, bezienswaardigheden, picknickmogelijkheden etc. Binnen dit projectdoel kunnen de agrarische markt en de toeristische markt zowel afzonderlijk als in onderlinge samenhang beschouwd worden. Met name wanneer de markten in onderlinge samenhang beschouwd worden kan er op korte termijn zichtbaar resultaat geboekt worden.

De bekendheid van het gebied kan worden verbeterd. Wil een recreatief toeristische ontsluiting van het gebied slagen, zal er ook geïnvesteerd moeten worden in de naamsbekendheid van het gebied. Wil het gebied echter een toeristische bestemming van formaat worden, dan zal ook de rest van Nederland moeten weten dat het goed vertoeven is op de Zuid-Hollandse Eilanden.

Gebiedsbekendheid is niet alleen van belang voor de toeristische ontwikkeling. Zij is ook van belang voor de agrarische sector. Wanneer de agrarische sector streekeigen en/of nieuwe producten en productiemethoden ontwikkelt, zal daar ook voldoende ruchtbaarheid aan gegeven moeten worden. Middels voldoende voorlichting kan er ook voldoende vraag buiten het gebied gecreëerd worden. Uiteraard speelt voorlichting ook een belangrijke rol bij de vraag in het gebied.

Binnen het gebied lijken er mogelijkheden te bestaan voor projecten gericht op:

- regionaal informatiepunt ten behoeve van voorlichting;
- verbeteren uitbreiden van lokale afzetstructuren voor de agrarische sector;
- stimuleren van lokale markt, waar agrariërs hun producten direct kunnen verkopen aan de consument, mede als toeristische attractie (locale boerenmarkt);
- uitbreiden van aantal en geografische spreiding van toeristische voorzieningen;

- uitbreiden van bestaande en ontwikkelen van nieuwe toeristische arrangementen;
- verbetering van de ontsluiting van het gebied en ontwikkeling toeristische routes;
- verbetering toegankelijkheid door de mogelijkheden van het internet en GPS.
 - verbeteren en uitbreiden voorlichting toeristische mogelijkheden gebied;

3.2.5 Mobiliseren ontwikkelingspotentieel

In de Agenda Vitaal Platteland heeft de overheid verklaard open te staan voor de veelsoortige betekenissen die mensen aan het platteland geven. Het stimuleren of afremmen van ontwikkelingen moet steeds in het licht worden gezien van de culturele rijkdom en sociale samenhang in het gebied zelf. Mondige plattelandsbewoners willen en kunnen vooral zelf hun omgeving tot een leefbare en beleefbare plek maken. Voor de uitvoering van het plattelandsbeleid zal daarom nadrukkelijk de inbreng van bewoners in de plattelandsgebieden zelf worden gezocht. De sociaal-culturele component zal in de verschillende facetten van het landbouw- en plattelandsbeleid een zichtbaarder plaats moeten krijgen (de *people*-dimensie van duurzame ontwikkeling).

De leader aanpak en dit Ontwikkelingsplan Zuid-Hollandse Eilanden voorziet daarin. Het plan moet gezien worden als een aanvulling op de uitvoering van het (inter)nationale en provinciale beleid voor plattelandsontwikkeling. Het is daaraan complementair door een gebiedsgerichte benadering te koppelen aan lokale initiatieven.

Het gaat hierbij om:

1. het combineren van verschillende economische sectoren ten behoeve van een integrale aanpak en afweging van plattelandsproblemen;
2. een goed gebruik van de specifieke kwaliteiten en mogelijkheden van gebied;
3. het steunen op lokale actoren die zich hebben verenigd in samenwerkingsverbanden.

Er is met name ruimte voor projecten die gericht zijn op het ontwikkelen van innovatieve producten, diensten en vormen van samenwerking. Dergelijke experimentele projecten moeten een kans krijgen om de levensvatbaarheid van bepaalde concepten te testen. Ruimte voor innovatie staat dan ook centraal in dit Ontwikkelingsplan.

3.3 Projecten

De projecten die in het kader van dit ontwikkelingsplan worden ondersteund, dragen bij aan de inhoudelijke doelen van de drie hierna genoemde assen:

- As 1: versterking van de concurrentiekracht van land- en bosbouw door ondersteuning van herstructurering, ontwikkeling en innovatie;
- As 2: verbetering van het milieu en het platteland door ondersteuning van landbeheer;
- As 3: verhoging van de levenskwaliteit op het platteland en het bevorderen van diversificatie van de economische bedrijvigheid.

De Plaatselijke Groep legt het zwaartepunt bij de inhoudelijke doelen van As 3. Dit gecombineerd met de zogenaamde Leader aanpak (As 4, maatregelfiche 413), waarbij mogelijkheden worden geboden voor innovatieve vormen van beleidsvorming, uitvoering, gebaseerd op een bottom-up benadering en het mobiliseren van het ontwikkelingspotentieel in het gebied. Als projecten worden aangeboden gericht op de doelstellingen van As 1 en 2 (As 4 : Maatregelfiche 411 en 412) worden aangeboden, wordt gezien of hier ruimte voor is.

Het is de ambitie van de Plaatselijke Groep om in de looptijd van dit ontwikkelingsplan de volgende projecten te realiseren:

As	Maatregelfiche	Kernwoord projecten	Aantal projecten
3*	313 en 413: bevordering toeristische activiteiten	• Informatiepunten • Afzet agrarische producten • Toeristische markten • Toeristische arrangementen • Recreatieve routes • Toepassing internet en GPS • Voorlichting toeristische mogelijkheden • Marketing plattelandstoerisme • Toegankelijkheid natuurgebieden • Ecotoerisme	15
3*	311 en 413: diversificatie naar niet-agrarische activiteiten	• Agrarische natuur en landschapsbeheer • Plattelandstoerisme • Wandelen over boerenland • Paardrijden • Energieproductie • Ketenontwikkeling • Relatie stad – platteland • Relatie producent – consument	20
3*	312 en 413: steun oprichting en ontwikkeling micro-ondernemingen	• Streekeigen producten • Biologische teelt • Zout tolerante teelten • Functionele Agrarische biodiversiteit • Hergebruik vrijkomende agrarische bebouwing • Economische ontwikkeling niet-landbouw bedrijven	15
3*	322 en 413 : dorpsvernieuwing en ontwikkeling	• Relatie dorp en landschap • Biodiversiteit in dorpen	5
3*	323 en 413: Behoud en opwaardering landelijk erfgoed	• Behoud en restauratie gebiedskwaliteiten • Herbestemming cultuur historisch erfgoed • Toegankelijkheid terreinen en gebouwen • Ecologische verbindingen • Landschapselementen • Karakteristieke gebouwen • Archeologisch erfgoed	20
4	431: Beheer van de plaatselijke groep, verwerving van vakkundigheid en de dynamisering van het gebied	• Uitvoering voornemens in hoofdstuk 5 van dit ontwikkelingsplan	p.m.
4	421: Uitvoering van samenwerkingsprojecten	• Uitvoering voornemens hoofdstuk 4 van dit ontwikkelingsplan	p.m.

* Projecten gericht op de inhoudelijke doelen uit As 3 dragen ook bij aan de doelstellingen uit As 4, zoals verbetering bestuurlijk draagvlak cq bestuurlijke vernieuwing en het mobiliseren van het endogeen ontwikkelingspotentieel in het gebied.

Bovenstaande opsomming is niet limitatief. Verder zal dit overzicht bij evaluatie van het plan opnieuw worden gezien en eventueel worden aangepast.

In bijlage 2 is nadere informatie opgenomen over de genoemde maatregelfiches.

4. Samenwerken en netwerkvorming

Samenwerking is een belangrijk onderdeel van het Leader programma. Binnen het Leader gebied de Zuid-Hollandse Eilanden wordt actief naar samenwerking tussen de verschillende sectoren en organisaties gezocht. Initiatiefnemers voor projecten zullen worden gestimuleerd deze samenwerking ook te realiseren. De samenstelling van de Plaatselijke Groep staat borg voor een informatie uitwisseling tussen de verschillende sectoren binnen het gebied.

De Zuid-Hollandse Eilanden zijn onderdeel van de Randstad. Dit maakt dat de relatie tussen stad en platteland een belangrijke factor is. Projecten die de samenwerking tussen stad en platteland beogen krijgen prioriteit.

De Plaatselijke Groep zal zich inzetten om de samenwerking tussen gebieden binnen Nederland (collega Leader gebieden en andere landelijke gebieden) te versterken. De meerwaarde van deze samenwerking is het uitwisselen van kennis en ervaringen. De plaatselijke Groep verwacht dat zij haar voordeel kan doen met de ervaringen van bestaande Leader gebieden. Zij zal waar mogelijk aansluiting zoeken bij reeds uitgevoerde, succesvolle projecten. Per project zal worden bezien of een interterritoriale samenwerking aan de orde is.

Transnationale samenwerking heeft betrekking op Plaatselijke Groepen uit ten minste twee lidstaten van de Europese Unie. Mede gelet op ervaringen uit enkele transnationale projecten in het kader van de vorige Leader programma's wordt ernaar gestreefd een aantal projecten op basis van transnationale samenwerking uit te voeren. Per project zal worden bezien of een transnationale samenwerking aan de orde is.

Om de samenwerking met andere gebieden te stimuleren maakt de Plaatselijk Groep in deze leaderperiode een keuze uit thema's waarbij samenwerking relevant kan zijn. De verwachtingen van samenwerking worden geformuleerd. De identiteit van de Zuid-Hollandse Eilanden wordt nader omschreven en met behulp van het Nationaal Leader netwerk wordt gezocht naar soortgelijke gebieden in binnen- of buitenland. Vervolgens worden er een of meerdere gebieden geselecteerd waar samenwerking mee kan plaats vinden en wordt uitwisseling en zo mogelijk samenwerking gestart.

Met oprichting van de Plaatselijk Groep op basis van de vorige Leader programma is in het gebied de Zuid-Hollandse Eilanden een regionaal netwerk ontstaan. Gebleken is, dat dit een meerwaarde heeft voor de ontwikkeling van het platteland. In dit ontwikkelingsplan wordt dit regionale netwerk gecontinueerd.

De Plaatselijke Groep wil actieve bijdrage aan de bovenregionale netwerken door kennis en ervaring, ter beschikking te stellen aan de andere Leader gebieden. Participatie in het nationale netwerk dient hieraan bij te dragen.

Het doel van het nationaal Leader netwerk is het bevorderen van de uitwisseling van ervaringen en informatie tussen de plattelandsactoren, de totstandkoming van samenwerkingsverbanden tussen deze gebieden te bevorderen en te flankeren en

ertoe bij te dragen dat informatie inzake gebiedsgebonden plattelandontwikkeling wordt verspreid en dat lering wordt getrokken uit de desbetreffende praktijk. De Plaatselijke Groep neemt actief deel aan het netwerk.

5. Management van het programma

Er wordt gekozen voor een voortzetting van de bestaande Plaatselijke Groep in een aangepast leader gebied, de Zuid-Hollandse Eilanden. Deze groep heeft aangetoond in staat te zijn een plan voor het gebied te ontwikkelen en uit te voeren. Vanwege een latere start van de groep (2002) kwamen de project aanvragen later opgang, zodat tegen het eind van de leaderperiode 2000 - 2006 nog relatief veel projecten in uitvoering zijn. Onderstaand overzicht geeft een beeld van de resultaten van de afgelopen 4 jaar.

Stand van Zaken per 31 december 2006 Zuid-Hollandse Eilanden

Aantal ingediende projectideeën	52
Aantal officiële ingediende aanvragen	52
Aantal projecten met een positief advies van de PG	39
Aantal projecten met een negatief advies van de PG	13
Aantal toegekende beschikkingen/overeenkomsten door GS	16
Aantal nog niet beschikte projecten	2
Aantal projecten waaraan een voorschot is betaald	16
Aantal afgeronde projecten	5

5.1 Taken Plaatselijk Groep

De Plaatselijke Groep fungeert als intermediair tussen (potentiële) projectaanvragers en de provincie en de beheer en betalingsautoriteit. Door het zeer uitgebreide netwerk van organisaties en personen van de leden van Plaatselijke Groep vormen zij de wortels in het veld. Voor een activerende rol is dit cruciaal.

Bij de uitvoering van het Leader programma worden door de Europese Commissie hoge eisen gesteld aan de 'bottom-up' benadering. De Plaatselijke Groep ziet er dan ook op toe, dat met name projecten van burgers en organisaties of samenwerkingsverbanden van burgers worden aangedragen. Overeenkomstig de richtlijnen is de Plaatselijke Groep verantwoordelijk voor de uitvoering van het Ontwikkelingsplan Zuid-Hollandse Eilanden. De Plaatselijke Groep moet zoveel mogelijk onafhankelijk van de regionale en landelijke overheid zelfstandig beslissingen kunnen nemen over de uitvoering van het programma.

Het Ontwikkelingsplan Zuid-Hollandse Eilanden gaat uit van een brede participatie in het werkgebied. Voor de financiering kan een beroep gedaan worden op de Europese Unie, de provincie Zuid-Holland, de lokale overheden in het werkgebied en de private sector.

Voor het beheer van het traject is een Plaatselijke Groep ingesteld met vertegenwoordigers van publieke en private sector. Het werkgebied van de Plaatselijke Groep betreft de Zuid-Hollandse Eilanden, zoals hiervoor beschreven.

De hoofdtaak van de Plaatselijke Groep is zorg te dragen voor de coördinatie van de uitvoering van het Leader programma in het gebied. Daaruit vloeien de volgende taken voort:

1. het opstellen van nadere selectiecriteria en voorwaarden;
2. het beoordelen van de ingediende projecten, incl. de financiële afwikkeling;
3. het rekening houden met de afstemming van het Leader programma en de projecten op andere communautaire initiatieven, nationale en provinciale initiatieven alsmede lokale initiatieven;
4. het tussentijds evalueren van het programma en het zonodig bijstellen;
5. een jaarlijkse voortgangsrapportage opstellen, waarin:
 - a. verslag wordt gedaan van de voortgang, de voortgang wordt geëvalueerd en eventuele noodzakelijke bijstelling van het programma wordt gegeven;
 - b. aangegeven wordt op welke wijze de organisaties in het gebied in de gelegenheid zijn gesteld om met projectinitiatieven op het programma in te spelen;
 - c. een verdere invulling van projecten wordt gespecificeerd.
6. het participeren in het Regionale, Nationale en Europese Leader netwerk;
7. het verzorgen van voorlichting en PR over het Leader programma en het stimuleren van projectinitiatieven op de Zuid-Hollandse Eilanden.

5.2 Samenstelling Plaatselijke Groep

De Plaatselijke Groep bestaat uit een representatieve vertegenwoordiging van de in het gebied aanwezige actoren. De leden zijn evenwichtig verdeeld over de verschillende sociaal-economische kringen in de regio. Dit betekent een evenwichtige verdeling met betrekking tot jong en oud, man en vrouw, verdeling over de sectoren, vertegenwoordiging uit kernen en landelijk gebied, vertegenwoordiging uit betrokken gemeenten en andere overheden.

Voor 1 juni 2007 wordt de Plaatselijke Groep met de indiening van dit ontwikkelingsplan aangemeld bij de provincie. Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland beoordeelt de aanmelding en beslist over de instelling van de groep. Vervolgens doet zij een voordracht aan de beheerautoriteit, zijnde de Minister van LNV. Per 1 augustus 2007 vindt de definitieve vaststelling van de Leadergroepen in Nederland plaats.

De Plaatselijke Groep is samengesteld uit vertegenwoordigers van

- de gemeenten
- het waterschap
- een belangenorganisatie voor de landbouw
- een belangenorganisatie voor agrarisch natuurbeheer
- een belangenorganisatie voor natuurbehoud
- een belangenorganisatie voor cultuurhistorie
- een belangenorganisatie voor bedrijfsleven

- een belangenorganisatie voor recreatie en toerisme
- een belangenorganisatie voor cultuur
- een bank
- een jongerenorganisatie
- een vrouwenorganisatie

In bijlage 5 wordt de samenstelling van de Plaatselijke Groep verwoord.

5.3 Werkwijze Plaatselijke Groep

De Plaatselijke Groep is verantwoordelijk voor de beoordeling van projecten en legt projecten ter finale beoordeling voor (met zwaarwegend advies) aan Gedeputeerde Staten. Daarbij wordt zij ondersteund door de secretaris, die beoordeelt of conceptaanvragen als formele aanvragen kunnen worden ingediend.

In voorkomend geval worden de resultaten van de beoordeling door de Plaatselijke Groep ter beschikking van het Comité van Toezicht gesteld. Indien de Plaatselijke Groep geen consensus bereikt over een subsidie aanvraag wordt de aanvraag voor besluitvorming aan het Comité van Toezicht voorgelegd.

Naast de zorg voor de uitvoering van het Ontwikkelingsplan Zuid-Hollandse Eilanden en de projecten die daar deel van uitmaken, behoort het tot de taak van de Plaatselijke Groep om nieuwe projecten te genereren en rekening te houden met een optimale afstemming van de werkzaamheden op programma- en projectniveau.

De PG hanteert bij de selectie van projectenvoorstellen de volgende werkwijze:

A. Screening:

- Toetsing door de secretaris van de Plaatselijke Groep aan de randvoorwaarden zoals genoemd in bijlage 3. Projectvoorstellen die niet aan de algemene randvoorwaarden voldoen worden niet verder in behandeling genomen.
- Vervolgens worden de projectvoorstellen inhoudelijk en technisch beoordeeld aan de hand van voorwaarden en indicatoren genoemd in bijlage 3. Projectvoorstellen die in strijd zijn met deze inhoudelijke en technische voorwaarden worden niet verder in behandeling genomen. Aan de hand van de indicatoren worden de projectvoorstellen door de secretaris gekwalificeerd.
- Als de screening daartoe aanleiding geeft vindt overleg plaats met de indiener en enige begeleiding bij de bijstelling van het projectvoorstel. Gedurende de aanpassing kan het projectvoorstel worden aangehouden.
- De secretaris van de Plaatselijke Groep stelt een bondige, schriftelijke rapportage op van het projectvoorstel, waarin de goedkeuring, aanhouding of afwijzing van het projectvoorstel voldoende gemotiveerd wordt. Deze rapportage wordt doorgezonden naar de Plaatselijke Groep. Tevens wordt een afschrift ter beschikking gesteld aan de indiener.

B. Behandeling in de PG:

- Individuele beoordeling PG-leden.

Ter voorbereiding van de vergadering ontvangen alle PG-leden de te behandelen projectvoorstellen, voorzien van de rapportage opgesteld door de secretaris. De afzonderlijke PG-leden zullen voor zichzelf een oordeel moeten vellen over de voorstellen.

- Formuleren oordeel Plaatselijke Groep.

In de vergadering van de PG dient consensus bereikt te worden over de beoordeling van het voorstel. Indien het budget ontoereikend is dient bovendien de onderlinge prioriteit van de projecten bepaald te worden.

- Rapportage.

Door de secretaris wordt de indiener binnen een week na de vergadering op de hoogte gesteld van de kwalificatie en de motivatie. Een positief oordeel betekent dat het projectvoorstel 'in principe subsidiabel' is.

- Advies aan GS.

Na positieve advisering door de PG vraagt de secretaris definitieve goedkeuring bij het College van Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland. De provinciale coördinator toetst het projectvoorstel en het advies van de PG. GS beschikken daarop over het project en de daarmee samenhangende Leader middelen. De beschikking van GS wordt naar de PG en de Initiatiefnemer gestuurd.

De Plaatselijke Groep wordt ondersteund door een secretaris. Deze heeft als taak:

- Begeleiden projecten van idee tot afgewerkte status
 - beoordeling en voorbereiden project ideeën voor PG
 - beoordelen aanvraagformulier
 - begeleiden naar provincie en betaalorgaan
 - begeleiden voortgangsrapportages
 - begeleiden eindrapportages
 - contact met alle partijen bij vragen (technische beoordeling)
- Contact met projectaanvragers
- Informatie verstrekken
- Verwerking post
- Contactpersoon voor PG, provincie, betaalorgaan en aanvragers
- Bijwonen en voorbereiden van vergaderingen en maken van het verslag
- Declaraties PG leden
- Bijwonen landelijke bijeenkomsten en conferenties
- Aanleveren cijfermateriaal voor provincie
- Rapportage voortgang projecten
- Voeren overige administratie, dossiervorming, archivering

5.4 Communicatie

Communicatie over het ontwikkelingsplan en over de projecten die hieruit voortvloeien is essentieel om de leader-aanpak voor het voetlicht te brengen. De doelgroepen, de inhoud van de boodschap en de wijze van communiceren worden nader uitgewerkt in een communicatieplan. Algemeen doel is om bekendheid te geven aan het ontwikkelingsplan en de projecten en partijen te stimuleren om project aanvragen in te dienen ter uitvoering van het ontwikkelingsplan. Hiervoor wordt samenwerking aangegaan met andere leadergebieden bijvoorbeeld bij het samenstellen van een folder of brochure een optie is.

6. Financiering

De uitvoering van dit ontwikkelingsplan is gebaseerd op het principe van samenwerking ook voor wat betreft de financiering. Een bijdrage uit POP as 3 en 4 gaat gepaard met cofinanciering. Een Europese eis is dat tegenover een dergelijke bijdrage altijd eenzelfde bedrag aan nationaal publiek geld staat. Dit betreft cofinanciering door het rijk, provincie, waterschap of gemeente. Daarnaast zal er in projecten van private partijen altijd een eigen bijdrage zitten. Er zijn ook diverse fondsen die bereid zijn bij te dragen in de projectkosten als het binnen de doelstellingen van het fonds past.

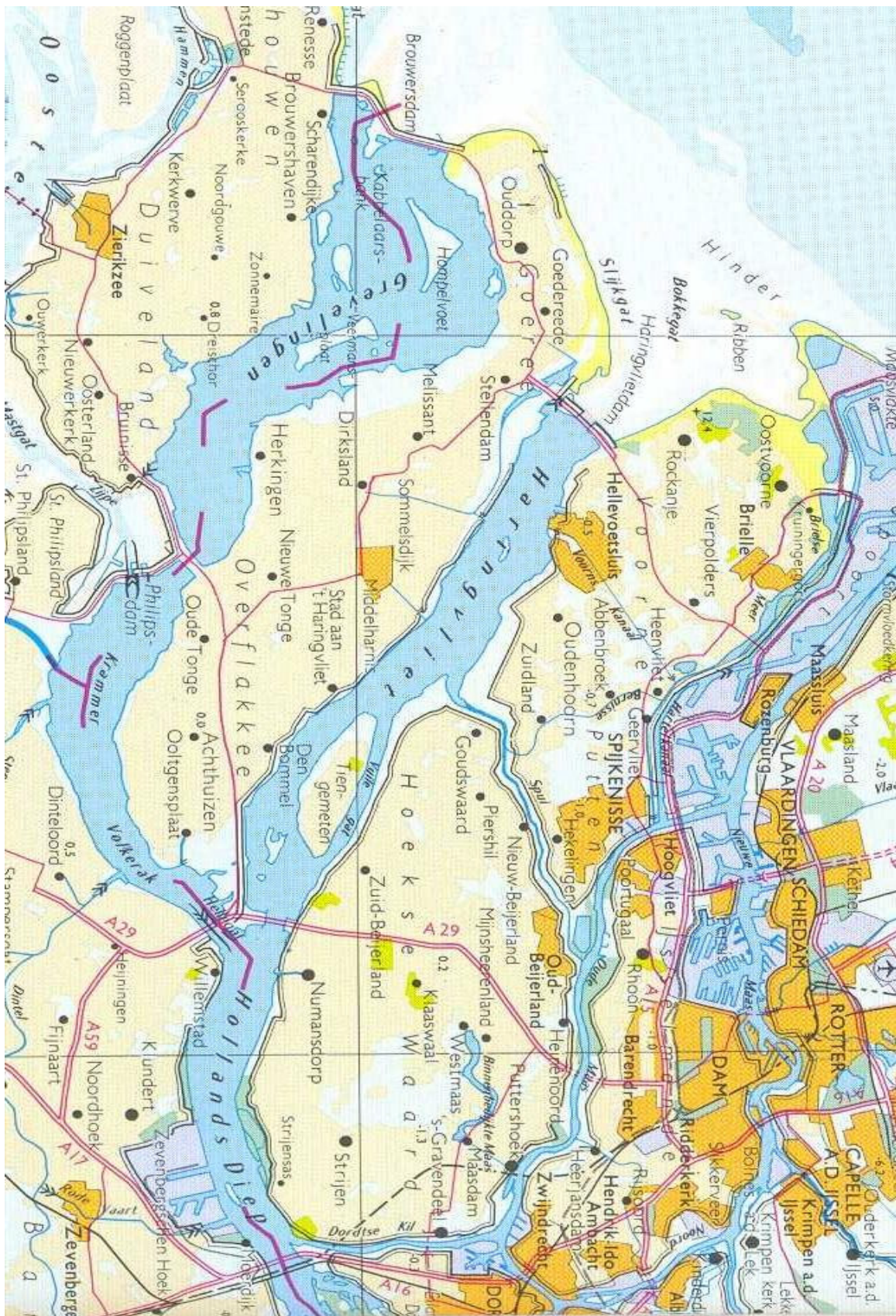
De financieringsbronnen kunnen per project verschillen. Hierbij dient altijd te worden voldaan aan de Europese eis op het punt van nationaal publiek geld. Voor de planperiode is € 1.000.000,- aan leader geld (As 4) beschikbaar. Daarnaast is het de ambitie van de Plaatselijke Groep om projecten gericht op As 3 te genereren voor een bedrag van € 2.000.000,- uit deze as..

Voor projecten in de Hoeksche Waard als prioritair gebied heeft de provincie op basis van de Algemene Subsidie Verordening maximaal 25 % provinciaal geld beschikbaar. Hierbij wordt er van uit gegaan dat andere publieke partijen de overige 25 % leveren. De verwachting is dat in de Hoeksche Waard de meeste projecten zullen worden uitgevoerd. Voor projecten op Goeree Overflakkee en Voorne Putten is in principe geen provinciaal geld beschikbaar en zullen andere publieke partijen de totale 50 % moeten leveren.

De bereidheid van publieke partijen als gemeenten en waterschap om bij te dragen aan een project zal afhangen van de aard van het project. Ontwikkelingsprogramma's voor de Hoeksche Waard en Goeree Overflakkee duiden er op, dat deze bereidheid hier aanwezig is. De ervaringen uit de afgelopen leader periode geven ook aan dat deze bereidheid aanwezig is. Deze publieke partijen zal gevraagd worden schriftelijk de intentie uit te spreken om in projecten te investeren. Verder zijn en worden vertegenwoordigers van deze partijen opgenomen in de Plaatselijke Groep.

In bijlage 3 is het financieel overzicht opgenomen.

Bijlage 1: Kaartbeeld Zuid-Hollandse Eilanden

Bijlage 2: Maatregelfiches

313 Bevordering van toeristische activiteiten

Relevante artikel(en)

Artikel 52 (a) (iii) en artikel 55 van Verordening (EG) No 1698/2005
Punt 5.3.3.1.3 van Annex 2 van Verordening (EG) No. 1974/2006

Maatregelcode: 313

Reden voor inzet op deze maatregel

Versteviging van de economische positie van recreatie en toerisme is van groot belang om de economie van het platteland te versterken. Recreatief medegebruik en belevingswaarde vormen belangrijke pijlers onder een multifunctioneel landelijk gebied. Dit draagt bij aan de verbreding van de plattelandseconomie en de leefbaarheid op het platteland en tevens aan een betere spreiding van de recreatieve druk.

Doel van de activiteiten is om, mogelijkerwijs via een gebiedsgerichte aanpak, de kwaliteit van het recreatief product in het landelijk gebied te bevorderen en routenetwerken voor plattelandstoerisme te realiseren (natuur, water, cultuurhistorie). Deze activiteiten bevorderen het toerisme op het platteland en bieden daardoor een extra economische basis. Het toerisme vormt een groeiende economische drager voor het platteland, hetgeen belangrijk is nu de landbouw een steeds kleinere bijdrage levert aan de werkgelegenheid. Met deze maatregel wordt de basis van de plattelandseconomie verbreed en versterkt.

Doel van de maatregel

Verbetering van de recreatieve infrastructuur, het verbeteren van de toegankelijkheid van het platteland en versterking van de economische positie van recreatie en toerisme; versterken van de directe én indirecte werkgelegenheid.

Reikwijdte en acties

Steun wordt verleend voor de recreatieve infrastructuur, kleinschalige toeristische voorzieningen en de ontwikkeling en marketing van innovatieve recreatieve producten en diensten.

Typen van acties die worden ondersteund (art. 55 vo 1698/2005)

Steun wordt verleend voor activiteiten gericht op de ontwikkeling van:

- a) Kleinschalige infrastructuur en voorzieningen zoals informatiecentra en de bewegwijzering ten behoeve van toeristische trekpleisters.
- b) Recreatieve infrastructuur zoals die welke natuurgebieden toegankelijk maakt zoals fiets-, wandel- en vaarroutes en ruitersporen, met daarbij behorende kleinschalige voorzieningen zoals informatieborden, schuilhutten, fietsenrekken, picknickbanken en overige voorzieningen.
- c) De ontwikkeling en/of marketing van toeristische diensten die betrekking hebben op plattelandstoerisme.

Begunstigden

Overheden en alle natuurlijke of rechtspersonen, niet zijnde een lid van het landbouwhuishouden als bedoeld onder 311.

Voorwaarden maatregel

De steun draagt bij aan de opschaling, professionalisering, marktversterking, vernieuwing, nieuwe investeringen of ontwikkeling van toeristische infrastructuur, voorzieningen en activiteiten.

De gesubsidieerde investering dient gedurende vijf jaar te rekenen vanaf het namens de beheersautoriteit genomen financieringsbesluit geen belangrijke wijziging te ondergaan die:

- a. de aard of de uitvoeringsvoorwaarden ervan raakt, of een onderneming of overheidsinstantie onrechtmatig voordeel oplevert;
- b. het gevolg is hetzij van een verandering in de aard van de eigendom van een infrastructuurvoorziening, hetzij van de beëindiging of verplaatsing van een productieactiviteit.

De activiteit is verenigbaar met, en bij voorkeur bijdragend aan landschappelijke doelen. Afwegingen worden weergegeven in provinciale streek- en omgevingsplannen.

Beoordelingscriteria

Mate waarin aan een lokale of regionale behoefte wordt voldaan, blijkens het projectplan.

In geval van ondernemingen: de mate waarin het project innovatief is een voldoende economisch perspectief heeft, blijkens de economische onderbouwing in het ondernemingsplan.

Mate waarin het beheer en indien relevant, de exploitatie voor de langere termijn gedekt is.

Milieueffecten

De activiteiten dienen te passen binnen het plattelandsbeleid ten aanzien van visuele effecten, verkeer en hinder door geluid. Afwegingen worden weergegeven in provinciale streek- en omgevingsplannen.

Soorten in aanmerking komende kosten

1. De bouw, verwerving of verbetering van onroerende goederen; kosten voor de aankoop, aanleg en verbetering (incl. het opheffen van knelpunten, verbetering van de verkeersveiligheid) van lineaire recreatieve infrastructuur zoals fietsroutes, wandelroutes, vaarroutes en ruitersporen met de daarbij behorende toeristische voorzieningen zoals picknickbanken, fietsrekken, informatieborden, schuilhutten en bijbehorende beplanting. Grondaankopen zijn subsidiabel tot een maximum van 10% van de totale subsidiabele projectkosten.
2. Kosten voor het opstellen van het exploitatie- en beheersplan of, indien het ondernemingen betreft, ondernemingsplannen gericht op het project.
3. Aanleg van de toeristische voorzieningen zoals picknickbanken, fietsrekken, informatieborden, schuilhutten langs bestaande recreatieve verbindingen en op knooppunten.
4. Aanleg van toeristische voorzieningen gericht op specifieke doelgroepen zoals senioren, gehandicapten, jongeren en jonge gezinnen.
5. Kosten van de aanleg en inrichting van kleine op plattelandstoerisme gerichte voorzieningen zoals kleine gebouwen of voorzieningen waarin voorlichting kan worden gegeven over landbouw, natuur, bos, water en cultuurhistorie in de regio.
6. Eenmalige kosten voor de advisering van groepen van bedrijven eventueel in combinatie met andere actoren bij het opstellen van ondernemingsplannen en het uitvoeren van de plannen gericht op de bevordering van toeristische activiteiten.
7. Eenmalige kosten voor opstarten van samenwerkingsprojecten voor de ontwikkeling van nieuwe toeristische activiteiten of het opschalen en professionaliseren van bestaande activiteiten. De projecten zijn gericht op marketing en promotie, invoering van nieuwe communicatietechnieken en verbetering van de dienstverlening voor de bevordering van toeristische activiteiten zoals reserverings- of bewegwijzeringsystemen.
8. Eenmalige voorbereidings-, plan- en organisatiekosten om te komen tot een goed project zoals architectenkosten, ingenieurbureaus, adviesondersteuning, verwerving van patentrechten en licenties, tot maximaal 15% van de projectkosten gericht op diversificatie. Slechts indien goed beargumenteerd kunnen de voorbereidingskosten maximaal 25% van de totale projectkosten bedragen, het kan dan gaan om risicovolle of experimentele projecten waarbij meer kosten gemaakt moeten worden om te komen tot een goed onderbouwd projectplan.

9. Loonkosten van het direct bij de uitvoering van het project betrokken personeel alsmede kosten van eigen arbeid van de aanvrager in het kader van het project;
10. Kosten voor de promotie, marketing en netwerkvorming gericht op de verbetering van toeristische dienstverlening in het landelijk gebied, met uitsluiting van landbouwbedrijven.

Bijdragen in natura (Verordening (EG) nr. 1974/2006 art. 54)

Investerings met bijdragen in natura van een begunstigde uit de overheids- of de privésector, nl. de levering van goederen of diensten waarvoor geen facturen of gelijkwaardige stukken gestaafde betaling in geld wordt gedaan, zijn subsidiabel. Voorwaarde is dat de bijdragen betreffen in de vorm van de inbreng van grond of onroerend goed, bedrijfsuitrusting of grondstoffen, onderzoeks- of beroepsactiviteiten of onbetaald vrijwilligerswerk. Hierbij dient de financiële waarde ervan onafhankelijk te worden beoordeeld en geverifieerd.

In geval van de inbreng van grond of onroerend goed wordt de waarde gecertificeerd door een onafhankelijke bevoegde taxateur of bevoegde officiële instantie.

In het geval van onbetaald vrijwilligerswerk wordt de waarde van dat werk bepaald met inachtneming van de eraan bestede tijd en van het uur- en dagtarief van de beloning voor vergelijkbaar werk, zulks voor zover relevant op basis van een vooraf bepaald stelsel om normbedragen voor kosten toe te passen, waarbij als voorwaarde geldt dat het controlesysteem een redelijke zekerheid moet bieden dat het werk is uitgevoerd.

De door het ELFPO medegefinancierde overheidsuitgaven die bijdragen tot een concrete actie waarbij bijdragen in natura worden geleverd, mogen aan het einde van de concrete actie niet hoger zijn dan de totale subsidiabele uitgaven exclusief die bijdragen in natura

Niet subsidiabel zijn

- Beheers- en exploitatiekosten.
- Gewone vervangingsinvesteringen.

Steunintensiteit

- In geval van overheden is het steunbedrag maximaal 100% van de totale subsidiabele kosten.
- Het steunbedrag voor ondernemingen bedraagt voor loonkosten, advies en andere diensten en beloningen maximaal 50% van de totale subsidiabele kosten.
- Voor investeringen in of door ondernemingen komt maximaal 40% van de totale subsidiabele kosten in aanmerking voor subsidie. De de minimis is voor deze investeringen van toepassing: het totaal aan steun dat aan een private eindbegunstigde over een periode van drie belastingjaren kan worden verstrekt bedraagt € 200.000. Onder belastingjaar wordt verstaan: belastingjaar als bedoeld in art. ... van de verordening (EG) nr. [...] betreffende toepassing van de artikelen 87 en 88 van het EG-Verdrag op de de-minimissteun.
- De communautaire bijdrage bedraagt 50% van de subsidiabele overheidsuitgaven.

Demarcatie

- Maatregel 311: activiteiten (incl. eindbegunstigde) die onder maatregel 311 passen, maar die ook binnen de reikwijdte van maatregel 313, vallen binnen maatregel 311 indien de begunstigde een lid van een agrarisch huishouden is.
- Maatregel 312: activiteiten (incl. eindbegunstigde) die zowel binnen maatregel 312 als maatregel 313 passen vallen binnen maatregel 312.
- Maatregel 322: indien activiteiten (incl. eindbegunstigde) vallen binnen de reikwijdte van zowel maatregel 322 als 313, dan behoren de activiteiten tot maatregel 313.

- EFRO: binnen de EFRO economische kernzones geldt: kleinschalige activiteiten tot € 200.000,- steun aan particulieren en € 1.000.000,- (totale subsidiabele kosten overheid) worden vanuit POP gefinancierd, grotere activiteiten vanuit EFRO. Buiten deze zones is geen sprake van overlapping.

311 Diversificatie naar niet-agrarische activiteiten

Relevante artikel(en)

Artikel 52 (a) (i) en artikel 53 van Verordening (EG) No 1698/2005

Artikel 35 van en 5.3.3.1.1 van Annex II van Verordening (EG) No 1974/2006

Maatregelcode: 311

Reden voor inzet op deze maatregel

Diversificatie draagt bij aan de verbreding van de plattelandseconomie, de multifunctionaliteit en nieuwe economische expansiemogelijkheden voor individuele agrarische bedrijven, en daarmee aan de versterking van de perspectieven voor bedrijfscontinuïteit van deze agrarische bedrijven.

Op gebiedsniveau en in de tijd lopen de argumenten om diversificatie te stimuleren uiteen of gaat het juist om een samenspel van argumenten:

- In agrarische gebieden onder stedelijke druk is het belang van het stimuleren van diversificatie om de landbouw nieuwe economische perspectieven te geven (ze kunnen niet uitbreiden in areaal), en de cohesie te versterken. De potentie in deze gebieden is groot door de vraag naar diensten en produkten vanuit de stad.
- In gebieden waar intensivering van de landbouw ongewenst is door milieu- en grondgebruikbeperkingen biedt diversificatie nieuwe economische perspectieven.
- In gebieden waar (vormen van) diversificatie nog beperkt van de grond komt zullen pilots aanjager zijn. Aanbod kan hier ook vraag creëren, de eerste initiatieven zijn het meest risicovol voor de ondernemer.
- In gebieden waar de werkgelegenheid gering is, of juist erg eenzijdig (agrarisch) gericht is levert diversificatie een bijdrage aan het werkgelegenheidsaanbod.
- In veel delen van het landelijk gebied is behoefte aan verdere spreiding van de recreatieve druk en vergroting recreatief aanbod om meer het “agrarisch achterland” te benutten, draagt diversificatie aan bij.

Ruimte voor maatwerk is gelet op de hierboven geschetste differentiatie, derhalve onontbeerlijk.

Doel van de maatregel

Het stimuleren van diversificatie naar niet-agrarische activiteiten op agrarische bedrijven, gericht op het genereren van aanvullende of alternatieve inkomstenbronnen uit niet-agrarische activiteiten. Dit draagt bij aan een multifunctioneel gebruik van het platteland door meer en nieuwe activiteiten. Daarbij draagt het bij aan de verbreding van de economische basis van het agrarisch bedrijf en daarmee van de plattelandseconomie.

Reikwijdte en acties

Gesubsidieerd worden:

- a) Projecten gericht op investeringen in niet-agrarische activiteiten op agrarische bedrijven die diversificatie tot doel hebben. Dit betreft ook investeringen die uitbreiding of professionalisering van diversificatie op agrarische bedrijven tot doel hebben. De planvorming inclusief het ondernemersplan kan onderdeel zijn van het project;

- b) Projecten voor stimulering van samenwerking gericht op bevordering van diversificatie. Het gaat om samenwerking tussen landbouwbedrijven onderling, alsmede tussen landbouwbedrijven en micro-ondernemingen, zorginstellingen, toerisme en andere voor de stimulering van diversificatie relevante partijen.
- c) Introductie van nieuwe informatietechnologie op het platteland ondersteunend aan en als onderdeel van het project gericht op diversificatie op het agrarische bedrijf;
- d) Projecten gericht op ketenontwikkeling, promotie- en/of marketingactiviteiten gericht op niet-agrarische activiteiten (non-annex 1-producten) voortkomend uit de diversificatie.

Uitgesloten zijn:

- a) Projecten en activiteiten die geen relatie hebben met de situering in het landelijk gebied zoals bijvoorbeeld stallingplaatsen en opslag van materialen. Voor dergelijke activiteiten hebben de kenmerken van het landelijk gebied geen meerwaarde in de zin van bijvoorbeeld de aanwezigheid van rust, een inspiratieve omgeving, het agrarisch bedrijf, de agrarische productie, plattelandsrecreatie en de cultuurhistorische achtergrond.
- b) Projecten en activiteiten op het vlak van aquacultuur.

De maatregel is gericht op alle primaire sectoren waarbij de veehouderij en open teelten het primaat hebben.

Begunstigden

Een lid van het landbouwhuishouden. Dit is een natuurlijke of rechtspersoon dan wel een groep natuurlijke of rechtspersonen, ongeacht de rechtspositie van de groep en haar leden volgens het nationale recht, uitgezonderd werknemers in de landbouw. Wanneer een lid van het landbouwhuishouden een rechtspersoon dan wel een groep van rechtspersonen is, moet dit lid ten tijde van het aanvragen van de steun een landbouwactiviteit op het landbouwbedrijf uitoefenen.

Het is mogelijk dat het landbouwbedrijf waar het begunstigde lid toe behoort, als gevolg van de projectactiviteiten na beëindiging van het project niet meer binnen de definitie van landbouwbedrijf valt maar bijvoorbeeld als microbedrijf wordt aangemerkt. Het lid blijft voor dit project echter eindbegunstigde binnen deze maatregel.

Soorten diversificatie die voor steun in aanmerking komen

Soorten van diversificatie zijn zorgverlening, kinderopvang, dag- en verblijfsrecreatie, huisverkoop, ambachtelijke activiteiten, en andere vormen van diversificatieactiviteiten zoals energieproductie, voorlichting, educatie, training, een combinatie van diversificatie activiteiten, of innovatieve vormen van diversificatie die inpasbaar zijn in het platteland;

Voorwaarden maatregel

- De steun draagt bij aan de opschaling, professionalisering, marktversterking, vernieuwing, nieuwe investeringen of ontwikkeling van diversificatie naar niet agrarische activiteiten.
- De activiteit is verenigbaar met, en bij voorkeur bijdragend aan landschappelijke doelen. Afwegingen worden weergegeven in provinciale streek- en omgevingsplannen. De gesubsidieerde investering dient gedurende vijf jaar te rekenen vanaf het namens de beheersautoriteit genomen financieringsbesluit geen belangrijke wijziging te ondergaan die:
 - a. de aard of de uitvoeringsvoorwaarden ervan raakt, of een onderneming of overheidsinstantie onrechtmatig voordeel oplevert;
 - b. het gevolg is hetzij van een verandering in de aard van de eigendom van een infrastructuurvoorziening, hetzij van de beëindiging of verplaatsing van een productieactiviteit.
- Aanvrager dient over voldoende vakbekwaamheid en deskundigheid te beschikken, dan wel aan te tonen dat hij de benodigde vakbekwaamheid ontwikkelt al dan niet binnen het project.

Aanvrager dient een ondernemersplan gericht op de projectactiviteiten te overleggen.

Milieueffecten

De activiteit is verenigbaar met, en bij voorkeur bijdragend aan landschappelijke doelen en dient te passen binnen het plattelandsbeleid ten aanzien van visuele effecten, verkeer en hinder door geluid. Afwegingen worden weergegeven in provinciale streek- en omgevingsplannen. Een deel van de diversificatie kan zich richten op duurzame energieproductie of -besparing.

Beoordelingscriteria

- Mate waarin het project een voldoende economisch perspectief heeft, blijkens de economische onderbouwing in het ondernemingsplan. Het project dient in elk geval een positief economisch perspectief te hebben
- Mate waarin het project bijdraagt aan verbetering van het bedrijfsinkomen blijkens het ondernemingsplan
- Mate waarin de exploitatie voor de langere termijn gedekt is blijkens het ondernemingsplan
- Mate waarin het project bijdraagt aan de instandhouding of toename van de werkgelegenheid blijkens het ondernemingsplan
- Mate waarin aan een lokale of regionale behoefte wordt voldaan.

Soorten in aanmerking komende kosten

In geval van investeringen, zijn de subsidiabele uitgaven gelimiteerd tot:

1. de bouw, verwerving of verbetering van onroerende goederen; kosten van grond, gebouwen, bouwconstructies, inrichting van gebouwen en terreinen (inclusief verbetering en aanpassingen ten behoeve van het project). De kosten voor grond mogen maximaal 10% van de projectkosten bedragen.
2. de aankoop of huurkoop van nieuwe machines en bedrijfsuitrusting, inclusief computerprogrammatuur tot ten hoogste de marktwaarde van het bedrijfsmiddel; overige kosten voor de huurkoopovereenkomst, zoals de met de financiering gemoeide rentekosten, verzekeringskosten, overhead en bemiddelingskosten zijn niet subsidiabel.
3. Eenmalige voorbereidings-, plan- en organisatiekosten om te komen tot een goed projectplan zoals architectenkosten, ingenieurbureaus, adviesondersteuning, verwerving van patentrechten en licenties, tot maximaal 15% van de projectkosten gericht op diversificatie. Slechts indien goed beargumenteerd kunnen de voorbereidingskosten maximaal 25% van de totale projectkosten bedragen, het dient dan te gaan om risicovolle of experimentele projecten waarbij meer kosten gemaakt moeten worden om te komen tot een goed onderbouwd projectplan.

Overige subsidiabele kosten onder deze maatregel:

4. Eenmalige organisatiekosten voor activiteiten gericht op de ontwikkeling van samenwerkingsverbanden, ketenontwikkeling, promotie- en/of marketingactiviteiten gericht op diversificatie naar niet agrarische activiteiten.
5. Kosten van het direct bij de uitvoering van het project betrokken personeel alsmede kosten van eigen arbeid van de aanvrager in het kader van het project.
6. Kosten voor het opstellen van ondernemersplannen gericht op de projectactiviteiten.

Niet subsidiabel zijn:

1. De aankoop van agrarische productierechten, dieren, zaai- en pootgoed van jaarlijkse gewassen alsmede het planten daarvan zover deze niet zijn gerelateerd aan de activiteiten gericht diversificatie naar niet agrarische activiteiten.
2. Productie of afzet van producten die melk en zuivelproducten imiteren of vervangen.
3. Gewone vervangingsinvesteringen.
4. Exploitatie- en beheerskosten.

Steunintensiteit

- Het steunbedrag voor ondernemingen bedraagt voor loonkosten, advies en andere diensten maximaal 50% van de totale subsidiabele kosten.
- Voor investeringen in of door ondernemingen komt maximaal 40% van de totale subsidiabele kosten in aanmerking voor subsidie. De de minimis is voor deze investeringen van toepassing: Het totaal aan

steun dat aan een eindbegunstigde over een periode van drie belastingjaren kan worden verstrekt bedraagt € 200.000,-. Onder belastingjaar wordt verstaan: belastingjaar als bedoeld in art. .. van de verordening (EG) nr. [...] betreffende toepassing van de artikelen 87 en 88 van het EG-Verdrag op de de-minimissteun.

- De communautaire bijdrage bedraagt 50% van de subsidiabele overheidsuitgaven.

Soort ondersteuning

Eenmalige subsidie, zonder toepassing van vooruitbetalingen of subsidie op rente.

Demarcatie en criteria met andere Europese financiële instrumenten

- Maatregel 312, 313 en 321: activiteiten (incl eindbegunstigde) die onder maatregel 311 passen, maar die ook binnen de reikwijdte van maatregel 312, 313, 321 of EFRO (de EPD's en OP's) passen, vallen binnen maatregel 311 indien de begunstigde een lid van een agrarisch huishouden is.
- De afbakening met maatregel 114, 121, 123, 124, 125 en 133 is gelegen in het feit dat deze maatregelen zich richten op agrarische activiteiten, terwijl maatregel 311 is gericht op diversificatie naar niet-agrarische activiteiten (non-annex-1 producten)

312 Steun voor de oprichting en ontwikkeling van micro-ondernemingen

Relevante artikel(en)

Artikel 52 (a) (ii) en artikel 54 van Verordening (EG) No 1698/2005
Punt 5.3.3.1.2 van Annex II van Verordening (EG) No. 1974/2006

Maatregelcode: 312

Reden voor inzet op deze maatregel

Micro-ondernemingen, niet zijnde landbouwbedrijven, vormen de economische motor op het platteland. Het is daarom van groot belang het innovatief vermogen, de uitbreiding van deze micro-ondernemingen en de bedrijfsopvolging te stimuleren en/of te begeleiden.

Gezien de afname in het aantal arbeidsplaatsen in de landbouwsector is het in het belang van een duurzame ontwikkeling van het platteland dat de plattelandseconomie verbreed wordt. In algemene zin kan de economie in het landelijk gebied ondersteund worden door ondernemerschap en innovatie in kleinschalige bedrijvigheid te stimuleren, door hergebruik van vrijkomende agrarische bebouwing mogelijk te maken en op andere manieren bedrijvigheid makkelijker mogelijk te maken.

Onderdeel hiervan vormt de ondersteuning van netwerken van ondernemers, welke kunnen leiden tot nieuwe vormen van samenwerking in productie en promotie. Het stimuleren van samenwerking tussen onderwijs en bedrijfsleven met als doel nieuwe kennis toegankelijk en toepasbaar te maken voor micro-ondernemingen is eveneens van belang. Regionale netwerken kunnen hierbij een rol spelen en een toegevoegde waarde hebben.

Doel van de maatregel

De oprichting van nieuwe of de ontwikkeling van bestaande economische bedrijvigheid, niet zijnde landbouwbedrijvigheid, op het platteland met het doel ondernemersschap te bevorderen en het economisch weefsel te ontwikkelen.

Reikwijdte en acties

Gesubsidieerd worden:

- a) Projecten gericht op investeringen voor het oprichten van nieuwe ondernemingen en het ontwikkelen van bestaande ondernemingen, inclusief het bevorderen van ondernemersschap als onderdeel van het project.
- b) Projecten voor het stimuleren en ontwikkelen innovatieve producten en diensten door micro-ondernemingen.
- c) Projecten voor het stimuleren en ontwikkelen van samenwerkingsverbanden tussen micro-ondernemingen onderling en tussen micro-ondernemingen en andere actoren.
- d) Projecten gericht op verbetering van de toegang tot ICT-voorzieningen gericht op de ontwikkeling van micro-ondernemingen.
- e) Projecten gericht op marketing- en promotie van producten of diensten inclusief de publiciteit, ontwikkeling van websites, deelname aan beurzen om nieuwe producten en diensten in de markt te zetten indien dit onderdeel uitmaakt van het project gericht op het ontwikkelen van micro-ondernemingen.

Typen van ondersteunde ondernemingen / begunstigden

Steun wordt verleend aan micro-ondernemingen (niet zijnde landbouwondernemingen) zoals gedefinieerd in Aanbeveling 2003/361/EG van de Commissie. Dit betreft ondernemingen met minder dan 10 werkzame personen. Voor omzet en balanstotaal geldt een bovengrens van € 2.000.000,- op jaarbasis.

Omschrijving van typen acties

Projecten gericht op investeringen voor het oprichten van nieuwe ondernemingen en het ontwikkelen van bestaande ondernemingen, inclusief het bevorderen van ondernemersschap als onderdeel van het project, het stimuleren van samenwerking, toepassing van ICT, marketing en promotie;

Soort ondersteuning

Eenmalige subsidie, zonder toepassing van vooruitbetalingen of subsidie op rente.

Voorwaarden maatregel

- De doelgroep wordt beperkt tot micro-ondernemingen zoals gedefinieerd in Aanbeveling 2003/361/EG van de Commissie. Dit betreft ondernemingen met minder dan 10 werkzame personen. Voor omzet en balanstotaal geldt een bovengrens van € 2.000.000,-.
- De gesubsidieerde investering dient gedurende vijf jaar te rekenen vanaf het namens de beheersautoriteit genomen financieringsbesluit geen belangrijke wijziging te ondergaan die:
 - a. De aard of de uitvoeringsvoorwaarden ervan raakt, of een onderneming of overheidsinstantie onrechtmatig voordeel oplevert;
 - b. Het gevolg is hetzij van een verandering in de aard van de eigendom van een infrastructuurvoorziening, hetzij van de beëindiging of verplaatsing van een productieactiviteit.
 - c. De activiteit is verenigbaar met, en bij voorkeur bijdragend aan landschappelijke doelen.Afwegingen worden weergegeven in provinciale streek- en omgevingsplannen.
- Aanvrager dient over voldoende vakbekwaamheid en ondernemersschap te beschikken, dan wel aan te tonen dat hij de benodigde vakbekwaamheid en ondernemersschap ontwikkelt al dan niet binnen het project.
- Aanvrager dient een ondernemersplan gericht op de projectactiviteiten te overleggen.

Beoordelingscriteria

- Mate waarin het project economisch perspectief heeft, blijkens de economische onderbouwing in het ondernemingsplan. Het project dient in elk geval een positief economisch perspectief te hebben.
- Mate waarin het project bijdraagt aan verbetering van het bedrijfsinkomen
- Mate waarin het project bijdraagt aan de werkgelegenheid.

Milieueffecten

- De activiteit is verenigbaar met, en bij voorkeur bijdragend aan landschappelijke doelen en dient te passen binnen het plattelandsbeleid ten aanzien van visuele effecten, verkeer en hinder door geluid. Afwegingen worden weergegeven in provinciale streek- en omgevingsplannen.

Soorten in aanmerking komende kosten

Gesubsidieerd worden:

1. De bouw, verwerving of verbetering van onroerende goederen; kosten van grond, gebouwen, bouwconstructies, inrichting van gebouwen en terreinen (inclusief verbetering en aanpassingen ten behoeve van het project). De kosten voor grond mogen maximaal 10% van de projectkosten bedragen.
2. De aankoop of huurkoop van nieuwe machines en bedrijfsuitrusting, inclusief computerprogrammatuur tot ten hoogste de marktwaaarde van het bedrijfsmiddel. overige kosten voor de huurkoopovereenkomst, zoals de met de financiering gemoeide rentekosten, verzekeringskosten, overhead en bemiddelingskosten zijn niet subsidiabel.
3. In geval van investeringen van minimaal € 10.000,00 excl. BTW, zijn in uitzonderingsgevallen ook gebruikte machines en installaties subsidiabel indien kan worden aangetoond dat de aankoop heeft plaatsgevonden via een verkoopkanaal geregistreerd bij de Kamer van Koophandel. Dit dient naar behoren te worden gerechtvaardigd door de kostenbesparing die wordt gerealiseerd.
4. Investeringen in toegang tot ICT-voorzieningen als onderdeel van het project.
5. Eenmalige voorbereidings-, plan- en organisatiekosten om te komen tot een goed project zoals architectenkosten, ingenieurbureaus, adviesondersteuning, verwerving van patentrechten en licenties, tot maximaal 15% van de projectkosten voor het project. Slechts indien goed beargumenteerd kunnen de voorbereidingskosten maximaal 25% van de totale projectkosten bedragen, het kan dan gaan om risicovolle of experimentele projecten waarbij meer kosten gemaakt moeten worden om te komen tot een goed onderbouwd projectplan.
6. Organisatiekosten voor de ontwikkeling van samenwerkingsverbanden, ketenontwikkeling, promotie- en/of marketingactiviteiten gericht op de ontwikkeling van micro-ondernemingen
7. Loonkosten van het direct bij de uitvoering van het project betrokken personeel alsmede kosten van eigen arbeid van de aanvrager in het kader van het project.
8. Kosten voor het opstellen van ondernemersplannen gericht op de projectactiviteiten.

Niet subsidiabel zijn:

1. Gewone vervangingsinvesteringen.
2. Exploitatie- en beheerskosten.

Steunintensiteit:

- Het steunbedrag voor ondernemingen bedraagt voor loonkosten, advies en andere diensten maximaal 50% van de totale subsidiabele kosten.
- Voor investeringen in of door ondernemingen komt maximaal 40% van de totale subsidiabele kosten in aanmerking voor subsidie. De de minimis is voor deze investeringen van toepassing: Het totaal aan steun dat aan een eindbegunstigde over een periode van drie belastingjaren kan worden verstrekt bedraagt € 200.000. De communautaire bijdrage bedraagt 50% van de subsidiabele overheidsuitgaven.

Demarcatie

- Maatregel 313: activiteiten (incl. eindbegunstigde) die vallen binnen de reikwijdte van zowel maatregel 313 als maatregel 312, zoals kleinschalige logiemogelijkheden, behoren binnen maatregel 312 indien de begunstigde binnen de begunstigten-definitie van maatregel 312 valt. Bij beide kan het gaan om zowel individuele ondernemingen als groepen van ondernemingen.
- Maatregel 311: activiteiten (incl. eindbegunstigde) die onder maatregel 311 passen, maar die ook binnen de reikwijdte van maatregel 312, vallen binnen maatregel 311 indien de begunstigde een lid van een agrarisch huishouden is.

- EFRO: Met behulp van een lijst van Kamer van Koophandel-codes (zgn. BIK-codes) is een lijst van soorten ondernemingen opgesteld die niet uit EFRO, maar wel op basis van maatregel 312 uit POP gefinancierd worden (met inachtnaam van voornoemde voorwaarden). Het betreft de volgende groepen van ondernemingen:
 - Code 923 (overig amusement en kunst)
 - Code 925 (culturele uitleencentra, openbare archieven, musea, dieren- en plantentuinen)
 - Code 92629 (overig buitensport)
 - Code 92642 (roeï- kano- zeil en surfsport)
 - Code 92724 (recreatie n.e.g.).

322 Dorpsvernieuwing en -ontwikkeling

Relevante artikel(en)

Artikel 52 (b) (ii) van Verordening (EG) No. 1698/2005

Punt 5.3.3.2.2 van bijlage II van Verordening (EG) No. 1974/2006

Maatregelcode: 322

Reden voor inzet op deze maatregel

Reden voor de inzet van de maatregel is het belang van het aantrekkelijk maken of houden van dorpen voor bewoners, ondernemers en toeristen. De maatregel draagt bij aan een aantrekkelijk werk-, woon, en leefklimaat. Deze kwaliteiten zijn ook voor ondernemers van belang. Ze zijn voorwaardenscheppend voor een gezonde ontwikkeling van de lokale bedrijvigheid. Ondernemers kunnen ook direct betrokken zijn bij dorpsvernieuwing en –ontwikkeling, bijvoorbeeld bij sanering van hinder, zonodig door bedrijfsverplaatsing, of bij het creëren van kleinschalige locaties voor bedrijfshuisvesting.

Aan de situering van het (zich uitbreidende) dorp in het omringende landschap wordt steeds meer aandacht geschonken. Het gaat om het versterken van de relaties dorp – woon en bedrijfslocaties - landschap. De doel is dat bebouwing en infrastructuur zodanig wordt gerealiseerd dat dit passend is bij de kenmerken van het cultuurlandschap (versterking groene en blauwe structuren).

Het financieel draagvlak, voor maatregelen gericht op dorpsvernieuwing en -ontwikkeling op het platteland, is met name op lokaal niveau, in de kernen, beduidend geringer in vergelijking met bijvoorbeeld vergelijkbare activiteiten in het stedelijk gebied. De kritische massa wordt daardoor niet of langzamer gehaald. De noodzaak en behoefte is echter gelet op de autonome verandering van de samenstelling van de plattelandsbevolking en -economie, zeker zo groot om het platteland vitaal te houden. Ook hieraan draagt deze maatregel als katalysator bij doordat onder meer de kritische massa eerder wordt bereikt. Hierdoor wordt bijgedragen aan het voorkomen dat plannen worden uitgesteld, niet of in beperkte mate tot stand komen.

Doel van de maatregel

Het verbeteren van de ruimtelijke fysieke kwaliteit van de dorpen om het woon-, werk- en leefklimaat in de dorpen te verbeteren.

Reikwijdte en acties

Projecten voor dorpsvernieuwing en –ontwikkeling zijn integraal van karakter. De activiteiten zijn gelegen binnen een kern of direct grenzend aan de kern.

Typen van ondersteunde acties

Het gaat om investeringen in:

- a) Herinrichting van kernen waartoe onder meer behoren: dorpspleintjes, haventjes, aanpassingen van bestaande en nieuwe gebouwen en infrastructuur (wegen, paden en waterlopen) met betrekking tot de karakteristieken van het dorp.
- b) Aanleg en verbetering van infrastructuur, inclusief bijbehorende voorzieningen van lokaal belang, parkeervoorzieningen, water en groen.
- c) Kleinschalige bedrijfslocaties.
- d) Lokale maatregelen gericht op sanering van hinder (inclusief bedrijfsverplaatsing), behoudens minimale wettelijke vereisten, als extra kwaliteitsimpuls.

Begunstigden

Gemeenten

Voorwaarden maatregel

- Onder deze maatregel te realiseren voorzieningen vormen onderdeel van een dorpsvernieuwingsplan.
- In het projectplan dient te worden onderbouwd dat de voorgestelde investeringen en/of activiteiten in kernen groter dan 15.000 inwoners maar kleiner dan 30.000 inwoners overwegend ten goede komen van bewoners van het platteland buiten de kern.
- De gesubsidieerde investering dient gedurende vijf jaar te rekenen vanaf het namens de beheersautoriteit genomen financieringsbesluit geen belangrijke wijziging te ondergaan die:
 - a. de aard of de uitvoeringsvoorwaarden ervan raakt, of een onderneming of overheidsinstantie onrechtmatig voordeel oplevert;
 - b. het gevolg is hetzij van een verandering in de aard van de eigendom van een infrastructuurvoorziening, hetzij van de beëindiging of verplaatsing van een productieactiviteit.

Beoordelingscriteria

- De mate waarin een bijdrage wordt geleverd aan de verbetering van het woon- en werkklimaat, blijktens de onderbouwing in het projectplan.
- Het aantal gebruikers van de te realiseren voorziening blijktens het projectplan.
- De mate waarin doelgroepen worden bediend.
- De mate waarin is voorzien in beheer en indien relevant, de exploitatie van de voorzieningen.

Milieueffecten

De activiteit is verenigbaar met, en bij voorkeur bijdragend aan landschappelijke doelen en dient te passen binnen het plattelandsbeleid ten aanzien van visuele effecten, verkeer en hinder door geluid. Afwegingen worden weergegeven in provinciale streek- en in omgevingsplannen.

Soorten in aanmerking komende kosten

Gesubsidieerd worden:

1. De bouw, verwerving of verbetering van onroerende goederen; kosten van grond, gebouwen, bouwconstructies, infrastructuur, inrichting van gebouwen en terreinen (inclusief verbetering, aanpassingen en uitbreiding) als onderdeel van dorpsvernieuwing en -ontwikkelingsactiviteiten. De kosten voor grond mogen maximaal 10% van de projectkosten bedragen.
2. Eenmalige voorbereidings-, plan- en organisatiekosten om te komen tot een goed projectplan zoals architectenkosten, ingenieurbureaus, adviesondersteuning, verwerving van patentrechten en licenties, dorpsvernieuwing- of leefbaarheidplannen tot maximaal 15% van de projectkosten gericht op de voorziening voor dorpsontwikkeling.

3. Eenmalige kosten voor het opstellen van beheersplannen gericht op het opzetten en ontwikkelen van de voorziening voor dorpsvernieuwing en ontwikkeling.

Niet gesubsidieerd worden

1. Beheerskosten en zover relevant exploitatiekosten.
2. Kosten voor gewone vervangingsinvesteringen.

Steunintensiteit

- De begunstigde voor deze maatregel is een overheid. Het steunbedrag is maximaal 100% van de totale subsidiabele kosten.
- De communautaire bijdrage bedraagt 50% van de subsidiabele overheidsuitgaven.

Demarcatie

- **Maatregel 323** activiteiten die zowel vallen binnen de reikwijdte van maatregel 323 als 322 behoren tot maatregel 323.
- Maatregel 313 **indien activiteiten (incl. eindbegunstigde) vallen binnen de reikwijdte van zowel maatregel 322 als 313, dan behoren de activiteiten tot maatregel 313**
- EFRO: Dorpsvernieuwing en –ontwikkeling zit niet in EFRO, activiteiten die passen binnen de reikwijdte van maatregel 322 komen slechts voor financiering uit POP in aanmerking.

323 Instandhouding en opwaardering van het landelijk erfgoed

Relevante artikel(en)

Artikel 52 (b) (iii) en artikel 57 van Verordening (EG) No 1698/2005
Punt 5.3.3.2.3 van bijlage II van Verordening (EG) No. 1974/2006

Maatregelcode: 323

Reden voor inzet op deze maatregel

In Verordening (EG) No 1698/2005 wordt in overwegingen 31 en 46 benadrukt dat er zowel milieu- als economische overwegingen zijn om te investeren in de aantrekkelijkheid van het platteland en in goed verankerde systemen om de economische levensduur van de gepleegde investeringen langdurig te borgen. In lidstaat Nederland is het van groot belang dat urbane ontwikkelingen worden ondersteund door gebruiksfuncties van de peri-urbane en rurale zone. Een aantrekkelijk landschap vormt een belangrijke vestigingsfactor, is vermarktbaar en vormt basis voor economische diversificatie op het platteland. Het Nederlandse platteland is rijk aan erfgoed. Dit erfgoed wordt over het algemeen goed beheerd. In veel gevallen is het landelijk erfgoed toegankelijk voor eigen inwoners en toeristen uit binnen- en buitenland. Door economische functies te verbinden aan gebouwen en landschap worden vele inkomsten en banen gegenereerd.

Het Nederlandse platteland is gevarieerd, het kent relatief weidse en unieke landschappen, zoals de polders, die duurzame bescherming behoeven tegen oprukkende bebouwing. Het kent ook zeer verschillende kleinschalige landschappen, met karakteristieke boerderijen, kapellen, kerken, molens, watermolens, kastelen en vestingwerken, maar ook bijzondere landschapselementen, zoals veenweiden, kalkgraslanden en graften. In belangrijke delen van het landschap komt archeologisch erfgoed voor, dat bescherming, consolidatie of herstel behoeft.

Nederland heeft grote delen van haar landelijk gebied gedefinieerd als hoogwaardig en deze deels een beschermende status gegeven. Voor deze gebieden zijn of worden integrale ontwikkel- en beheersplannen opgesteld.

Het landelijk erfgoed behoeft voortdurend onderhoud, maar ook aanpassing aan nieuwe voorwaarden en antwoord op bedreigingen en marktkansen. Deze maatregel zal hiervoor worden aangewend.

Doel van de maatregel

Verbeteren en behouden van de attractiviteit van de regio, behoud van natuurlijke, landschappelijke en cultuurhistorische waarde, benutten van de kenmerkende kwaliteiten van het landelijk gebied voor de sociaal-economische potentie van de Nederlandse regio's.

Reikwijdte en acties

Steun wordt verleend voor activiteiten gericht op instandhouding en opwaardering van landelijk erfgoed. Het betreft studies, planvorming, de bevordering van het milieubewustzijn in relatie tot het natuurlijk erfgoed. De investeringen vinden plaats in het kader van onderhoud (niet beheer), herstel of restauratie en opwaardering van natuurlijk en cultureel erfgoed, alsmede investeringen in overige gebieden (inclusief landschapselementen) met hoge natuurwaarden. Het gaat ook om inrichtingsmaatregelen in en mitigerende maatregelen buiten het gebied met hoge natuurwaarden om natuurwaarden in het gebied te vergroten. Aandacht gaat onder meer uit naar de ambitie voor de versnelde ontwikkeling van robuuste ecologische verbindingzones. Maatregelen zijn integraal en in samenhang met doelstellingen gericht op water, milieu, landschap en biodiversiteit.

Beschrijving van de typen acties die worden ondersteund (art. 57 (a) en (b), vo 1698/2005)

- a) Opstelling van beschermings- en beheersplannen met betrekking tot Natura 2000-gebieden.
- b) Opstelling van beschermings- en beheersplannen met betrekking tot andere gebieden met hoge natuurwaarde.
- c) Acties om het milieubewustzijn te vergroten.
- d) Investerings in het kader van onderhoud, herstel en opwaardering van het natuurlijk erfgoed
- e) Investerings in gebieden met een hoge natuurwaarde.
- f) Studies in het kader van onderhoud, restauratie en opwaardering van het cultureel erfgoed, zoals culturele kenmerken van dorpen en plattelandscultuur en archeologie.
- g) Investerings in het kader van onderhoud, restauratie en opwaardering van het cultureel erfgoed, zoals culturele kenmerken van dorpen en plattelandscultuur en archeologie.

Begunstigden

Overheden en alle natuurlijke of rechtspersonen

Voorwaarden maatregel

- De gesubsidieerde investering dient gedurende vijf jaar te rekenen vanaf het namens de beheersautoriteit genomen financieringsbesluit geen belangrijke wijziging te ondergaan die:
 - a) de aard of de uitvoeringsvoorwaarden ervan raakt, of een onderneming of overheidsinstantie onrechtmatig voordeel oplevert;
 - b) het gevolg is hetzij van een verandering in de aard van de eigendom van een infrastructuurvoorziening, hetzij van de beëindiging of verplaatsing van een productieactiviteit.
- In het projectplan dient te worden onderbouwd dat de voorgestelde investeringen en/of activiteiten in kernen groter dan 15.000 inwoners maar kleiner dan 30.000 inwoners, overwegend ten goede komen van bewoners van het platteland buiten de kern.
- De objecten of gebieden zijn door rijk, provincie of gemeente aangewezen als objecten of gebieden met te beschermen culturele, archeologische, natuur en/of landschappelijke waarde.
- Het projectplan dient een beheersplan en indien relevant, een exploitatiebegroting te bevatten.

Beoordelingscriteria

- Projecten moeten passen in regionaal geformuleerd beleid.
- Waar het projecten betreft die inkomsten genereren, wordt slechts bijgedragen in de “onrendabele top” met in acht name van de “De minimis”- regeling. Onder onrendabele top wordt verstaan dat deel

van de investering dat uit de exploitatie niet kan worden terugverdiend. Deze onrendabele top moet blijken uit de meerjarige exploitatiebegroting.

- De projectaanvraag dient inzicht te geven in:
 - toegevoegde waarde kwaliteit van milieu en leefomgeving;
 - doelmatigheid en duurzaamheid;
 - schaalniveau en samenwerkingsgraad.
- De mate waarin is voorzien in een duurzaam (her)gebruik en/of beheer en indien relevant, een exploitatieplan.

Milieueffecten

- De activiteit is bijdragend aan landschappelijke en milieu doelen en dient te passen binnen het plattelandsbeleid ten aanzien van visuele effecten, verkeer en hinder door geluid. Afwegingen worden weergegeven in provinciale streek- en omgevingsplannen.
- Activiteiten gericht op het onderhoud, herstel en opwaardering van natuurlijk erfgoed kunnen bijdragen aan de oppervlakte natuur- en landschapselementen, waterkwaliteit, herstel van het watersysteem en biodiversiteit.

Soorten in aanmerking komende kosten

1. De bouw, verwerving of verbetering van onroerende goederen; kosten van grond, gebouwen, bouwconstructies, infrastructuur (incl. waterlopen), inrichting van gebouwen en terreinen (inclusief restauratie, renovatie, verbetering, aanpassingen en uitbreiding en beplantingen) voor het project voor instandhouding en opwaardering van het landelijk erfgoed.

2. De aankoop van grond voor een bedrag hoger dan 10% van de totale subsidiabele uitgaven voor de betrokken concrete actie komt niet voor een bijdrage uit het ELFPO in aanmerking. In uitzonderlijke, naar behoren gemotiveerde situaties kan een hoger percentage worden vastgesteld

voor concrete acties voor grondaankopen ten behoeve van milieubehoud (in deze maatregel natuurlijk erfgoed):

- In de situaties dat de verhouding tussen de totale investering voor de concrete actie en de kosten voor de grondaankoop meer is dan 1:2 (grondaankopen bedragen meer dan 33 %) komen de kosten voor grondaankopen voor 25% in aanmerking voor een bijdrage vanuit het ELFPO.
 - Tevens moet worden aangetoond dat de te verwerven grond essentieel is voor de realisatie van de ecologische verbindingszone of het natuurkerngebied. Reden is dat vanuit het natuurbeleid voor de versnelde ontwikkeling van met name robuuste ecologische verbindingszones, grondverwerving onontbeerlijk is om het gewenste niveau van biodiversiteit te bereiken.
 - Aangetoond moet worden dat de gewenste biodiversiteit niet kan worden gerealiseerd met agrarisch natuurbeheer. Grondverwerving is dan onontbeerlijk om de beleidsdoelen gericht op de bevordering van de biodiversiteit in het landelijk gebied alsmede de bevordering van de dispersie van soorten, te realiseren. Robuuste verbindingszones en natuurkerngebieden dragen bij aan het opvangen van de gevolgen van klimaatverandering voor soorten door toename van leefbiotoop en verspreidingsmogelijkheden alsmede aan de waterkwaliteit en herstel van het hydrologisch systeem en potentiële natuurwaarden.
3. Eenmalige voorbereidings-, plan- en organisatiekosten om te komen tot een goed project zoals architectenkosten, ingenieurbureaus, adviesondersteuning, verwerving van patentrechten en licenties, tot maximaal 15% van de projectkosten gericht op het project voor instandhouding en opwaardering van het landelijk erfgoed. Slechts indien goed beargumenteerd kunnen de voorbereidingskosten maximaal 25% van de totale projectkosten

- bedragen, het kan dan gaan om risicovolle of experimentele projecten waarbij meer kosten gemaakt moeten worden om te komen tot een goed onderbouwd projectplan.
4. Studies en investeringen in het kader van onderhoud (niet zijnde het jaarlijks regulier beheer), restauratie en opwaardering van het culturele erfgoed (zoals culturele kenmerken van dorpen en plattelandslandschappen).
 5. Communicatie en promotieactiviteiten gericht op het vergroten van het milieubewustzijn zoals het maken van een website als onderdeel van het project, tot maximaal 10% van de projectkosten.
 6. Loonkosten van het direct bij de uitvoering van het project betrokken personeel alsmede kosten van eigen arbeid van de aanvrager in het kader van het project.
 7. Eenmalige kosten voor het opstellen van beheers- en zover relevant exploitatieplannen gericht op de projectactiviteiten.

Niet subsidiabel zijn binnen deze maatregel:

1. Kosten voor exploitatie en beheer.
2. Kosten voor normale vervangingsinvesteringen.
3. Kosten voor wettelijk verplichte activiteiten.

Bijdragen in natura (Verordening (EG) nr. 1974/2006 art. 54)

Investeringen met bijdragen in natura van een begunstigde uit de overheids- of de privésector, nl. de levering van goederen of diensten waarvoor geen facturen of gelijkwaardige stukken gestaafe betaling in geld wordt gedaan, zijn subsidiabel. Voorwaarde is dat de bijdragen betreft in de vorm van de inbreng van grond of onroerend goed, bedrijfsuitrusting of grondstoffen, onderzoeks- of beroepsactiviteiten of onbetaald vrijwilligerswerk. Hierbij dient de financiële waarde ervan onafhankelijk te worden beoordeeld en geverifieerd.

In geval van de inbreng van grond of onroerend goed wordt de waarde gecertificeerd door een onafhankelijke bevoegde taxateur of bevoegde officiële instantie.

In het geval van onbetaald vrijwilligerswerk wordt de waarde van dat werk bepaald met inachtneming van de eraan bestede tijd en van het uur- en dagtarief van de beloning voor vergelijkbaar werk, zulks voor zover relevant op basis van een vooraf bepaald stelsel om normbedragen voor kosten toe te passen, waarbij als voorwaarde geldt dat het controlesysteem een redelijke zekerheid moet bieden dat het werk is uitgevoerd.

De door het ELFPO medegefinancierde overheidsuitgaven die bijdragen tot een concrete actie waarbij bijdragen in natura worden geleverd, mogen aan het einde van de concrete actie niet hoger zijn dan de totale subsidiabele uitgaven exclusief die bijdragen in natura

Steunintensiteit

- In geval van overheden is het steunbedrag maximaal 100% van de totale subsidiabele kosten.
- Het steunbedrag voor de private sector bedraagt voor loonkosten, advies en andere diensten en beloningen maximaal 50% van de totale subsidiabele kosten.
- Voor investeringen in of door de private sector komt maximaal 40% van de totale subsidiabele kosten in aanmerking voor subsidie. De de minimis is voor deze investeringen van toepassing:
Het totaal aan steun dat aan een eindbegunstigde over een periode van drie belastingjaren kan worden verstrekt bedraagt € 200.000. Onder belastingjaar wordt verstaan: belastingjaar als bedoeld in art. .. van de verordening (EG) nr. [...] betreffende toepassing van de artikelen 87 en 88 van het EG-Verdrag op de de-minimissteun.
- De communautaire bijdrage bedraagt 50% van de subsidiabele overheidsuitgaven.

Demarcatie

- *As 2: indien activiteiten zowel binnen de reikwijdte van een maatregel binnen as 2 vallen als binnen maatregel 323, dan behoren deze activiteiten tot as 2.*
- *Indien activiteiten binnen de reikwijdte van andere maatregelen binnen as 3 vallen dan behoren deze activiteiten niet tot maatregel 323.*
- EFRO: binnen de EFRO economische kernzones geldt: kleinschalige activiteiten tot € 200.000,- steun aan particulieren en € 1.000.000,- euro (totale subsidiabele kosten overheid) worden vanuit POP gefinancierd, grotere activiteiten vanuit EFRO. Buiten deze zones is geen sprake van overlapping.
- LIFE: de afbakening zal via de administratieve organisatie plaatsvinden.

Maatregelen 411/412/413

Relevante artikel(en)

Artikel 63 en 64 van Verordening (EG) No 1698/2005

In het kader van de Leaderaanpak wordt steun verleend voor:

- a) De uitvoering van plaatselijke ontwikkelingsplannen als bedoeld in artikel 62, lid 1, onder a) om de doelstellingen te verwezenlijken van een of meer van de drie andere in de afdelingen 1,2 en 3 bepaalde assen;
- b) De uitvoering van samenwerkingsprojecten met betrekking tot de overeenkomstig onder a) geselecteerde doelstellingen
- c) Het beheer van de plaatselijke groep, de verwerving van vakkundigheid en de dynamisering van het gebied, als bedoeld in artikel 59.

Maatregelcode: 411/412/413

Hoofddoelstellingen per as, realiseerbaar via de Leaderaanpak

As 1. Verbetering van het concurrentievermogen en de land- en de bosbouwsector

Concurrentieverbetering kan worden nagestreefd op verschillende niveaus: regionaal, landelijk of op de Europese en wereldmarkt. Aangezien maatwerkoplossingen per regio kansrijk zijn en innovatie centraal staat in deze as is het van groot belang om vanuit de kracht van het gebied gezamenlijk een strategie te bepalen volgens welke de landbouw specifiek versterkt kan worden. Hiertoe dienen kleinschalige pilots (innovatie, kraamkamerprojecten op gebied van innovatieve landbouwpraktijken, bedrijfsvoering, ondernemerschap en bedrijfsopvolging) en samenwerkingsrelaties (tussen landbouwers onderling in de streek, maar ook tussen landbouwers en andere actoren in het veld; producentengroepen, ketens etc.) opgezet of versterkt te worden om de krachten te bundelen en het menselijk potentieel te versterken. Hierbij hoort ook de uitwisseling van ervaringen en de bedrijfsvoering tussen Nederlandse regio's en over de grens binnen de EU (via de prioriteit samenwerking).

As 2. Verbetering van het milieu en het platteland

Het leggen van verbindingen tussen landbouw, natuur, milieu en water biedt perspectieven voor duurzame oplossingen. Groene en blauwe diensten waarin deze integratieslag zichtbaar wordt, vormen voorbeelden van samen optrekken in zowel de inhoudelijke sfeer als m.b.t. doelgroepen en nieuwe organisatieverbanden op gebiedsniveau.

As 3. De leefkwaliteit op het platteland en diversificatie van de plattelandseconomie

De hoofddoelstelling van deze as komt voor een groot deel overeen met de hoofddoelstellingen van het Leader+-programma en de meeste maatregelen binnen deze as lenen zich goed voor een aanpak via de

Leaderwerkwijze. Maatregelen op het gebied van zowel de verbetering van de leefkwaliteit, de diversificatie van de plattelandseconomie als de instandhouding van het landelijk erfgoed zijn bijna per definitie het best uitvoerbaar via het gebiedsgerichte spoor. Positieve ervaringen dienaangaande in Leader zijn breed verspreid en gedragen in Nederland. In de meeste Leadergebieden zal de inzet naar alle waarschijnlijkheid vooral op de sociaal-economische vitalisering liggen.

Voorwaarden maatregel

Indien de concrete acties in het kader van de plaatselijke strategie overeenstemmen met de maatregelen die bij deze verordening voor de andere assen zijn bepaald, zijn de desbetreffende voorwaarden zoals aangegeven in de afdelingen 1, 2 en 3 van toepassing. Echter, de concrete acties hoeven zich niet slechts te beperken tot de maatregelen onder een van de assen; plaatselijke groepen kunnen ook acties ondersteunen die op andere manieren de doelen van de gehele as ondersteunen.

Elke plaatselijke groep verplicht zich een toetsingskader te ontwikkelen, welke wordt opgenomen in het ontwikkelingsplan, waarin onderscheidende criteria worden opgenomen om projectselectie te kunnen verzekeren. Gedacht kan worden aan de volgende criteria: duurzaamheid, bottom up karakter van het project, 'value for money' waarde.

421 Uitvoering van samenwerkingsprojecten

Relevante artikel(en)

- Artikel 65 van Verordening (EG) No. 1698/2005
- Artikel 39 van Verordening (EG) No. 1974/2006

Maatregelcode: 421

Doel maatregel

Uitwisseling van 'goede praktijken' en totstandkoming van samenwerkingsverbanden

Omschrijving maatregel

De uitvoering van samenwerkingsprojecten passend binnen de doelstellingen van de ontwikkelingsplannen van de plaatselijke groepen.

Voorwaarden maatregel

1. Samenwerkingsprojecten die ondersteund kunnen worden zijn:
 - projecten gericht op interterritoriale samenwerking, d.w.z. samenwerking binnen Nederland.
 - projecten gericht op transnationale samenwerking, d.w.z. samenwerking met gebieden in andere EU-lidstaten en met gebieden in derde landen.Uitgaven binnen de Leader-as zijn alleen subsidiabel binnen lidstaten van de EU.
2. De samenwerking dient tenminste één plaatselijke groep die onder de Leaderas geselecteerd is te bevatten en de samenwerkingsactie dient plaats te vinden onder de verantwoordelijkheid van de coördinator van de betreffende plaatselijke groep.
3. Samenwerking kan plaatsvinden met plaatselijke groepen en met vergelijkbare partnerschappen die aan de volgende voorwaarden voldoen:
 - een lokale groep die beschikt over de capaciteit om een ontwikkelingsplan voor een duidelijk gedefinieerd gebied uit te kunnen voeren;
 - de organisatie van deze groep is gebaseerd op partnerschap van lokale actoren.

4. Het samenwerkingsproject moet gericht zijn op de uitvoering van een gezamenlijke actie van de betrokken plaatselijke groepen. Binnen deze maatregel komen alleen de uitgaven voor de samenwerkingsactie zelf voor steun in aanmerking, d.w.z. het opzetten van een gezamenlijke structuur en de voorbereidende technische ondersteuning (coördinatie) van de samenwerkingsactie. Het Nationale Netwerk kan de samenwerkingsactie ondersteunen door voorbereidende werkzaamheden op het gebied van 'partner search' te verrichten of ondersteuning te bieden aan de inhoudelijke opzet van de samenwerkingsactie. Activiteiten verricht door het Netwerk zijn subsidiabel als technische hulp van het Nationaal Netwerk. Investerings- en studies voortkomend uit de samenwerkingsactie dienen gesubsidieerd te worden vanuit een van de andere assen (1, 2 of 3).
5. De samenwerkingsprojecten moeten zijn opgenomen in het ontwikkelingsplan van de plaatselijke groep.
6. indien het samenwerkingsproject geen deel uitmaakt van het ontwikkelingsplan dient de beheersautoriteit dit goed te keuren. In dit geval dienen de samenwerkingsprojecten te worden ingediend voor 31 december 2013.
7. Het Nationaal Netwerk zal de plaatselijke groepen ondersteunen in de eerste stappen in de 'partner search'.
8. Het Nationaal Netwerk zal een procedure opstellen voor de selectie van transnationale samenwerkingsprojecten welke omvat:
 - een inventarisatie van potentiële transnationale samenwerkingsprojecten inclusief potentiële partners in Nederland en binnen de EU;
 - een tijdsplanning;
 - objectieve criteria voor de selectie van samenwerkingsprojectenDeze procedure zal ter goedkeuring worden voorgelegd aan de Europese Commissie.
9. De Europese Commissie zal worden geïnformeerd over de in de ontwikkelingsplannen opgenomen samenwerkingsprojecten.

Bijlage 3: Financiële overzicht 2007 – 2013 (in duizenden euro's)

	Totaal	Totaal publiek	Leader (As 4)	POP As 3	Nationaal publiek	Provincie	Overig publiek	Privaat
Kolom: 1	2=3+9	3=4+5 +6	4	5	6=7+8	7	8	9
Projecten	6400	5400	700	2000	2700	800	2100	1000
Samenwerking			100					
Ondersteuning			200					
Totaal	6400	5400	1000	2000	2700	800	2100	1000

Bijlage 4: Toetsingkader voor projecten

Bij de beoordeling van projectvoorstellen zal de Plaatselijke Groep gebruik maken van het onderstaand toetsingkader dat in twee categorieën uiteen valt:

- *Algemene randvoorwaarden*
- *Inhoudelijke projectbeoordeling*
- *Technische projectbeoordeling*

Algemene randvoorwaarden

1. Het project speelt zich binnen het Leader gebied zoals afgekaderd door dit ontwikkelingsplan
2. Het project past binnen de doelstellingen van dit ontwikkelingsplan.
3. Het projectvoorstel is op de juiste wijze, middels het daarvoor bestemde aanvraagformulier ingediend bij het secretariaat van de Plaatselijke Groep.
4. De uitvoering van het project valt volledig binnen de uitvoeringsperiode van het Leader programma (2007-2013).
5. Aangetoond is dat de vereiste co-financiering van het project verzekerd is.
6. Met het project wordt reeds in het gebied aanwezig ontwikkelingspotentieel gemobiliseerd.

Projecten die niet aan de algemene randvoorwaarden voldoen, worden niet verder in behandeling genomen.

Inhoudelijke projectbeoordeling

Bij de inhoudelijke projectbeoordeling gaat het om de vraag of het projectvoorstel een bijdrage levert aan een of meer van de volgende doelen:

- Verbetering van de concurrentiekracht en stimuleren van duurzaamheid in de landbouw.
- Behoud en versterking van biodiversiteit en instandhouding van landbouwsystemen met hoge natuurwaarde.
- Behoud en versterking van waardevolle cultuurlandschappen en cultureel erfgoed.
- Ontwikkeling van recreatie en toerisme.

Verder is van belang na te gaan of het project voldoet aan de richtlijnen een oordeel te vormen over de kwaliteit van het project.

Verbetering concurrentiekracht en stimuleren duurzaamheid in de landbouw		
1	Project gericht op agrarisch natuur- en landschapsbeheer	
2	Project gericht op agrarische nevenactiviteiten die aansluiten op het plattelandstoerisme	
3	Project gericht op versterking streekeigen producten	
4	Project gericht op biologische teelt	

5	Project gericht op functionele agrarische biodiversiteit	
6	Project gericht op agrarische nevenactiviteiten, die het economisch draagvlak vergroten	
7	Project gericht op energieteelt	
Behoud en versterking van biodiversiteit en in stand houden van landbouwsystemen met hoge natuurwaarde		
1	Project gericht op duurzaam groenbeheer, gericht op biodiversiteit	
2	Project gericht op herstel van watersystemen en peilbeheer	
3	Project gericht op nieuw of herontwikkeld natuurgebied	
4	Project gericht op behoud en versterking van waardevolle cultuurlandschappen met hoge natuurwaarde	
5	Project gericht op educatie en voorlichting over biodiversiteit	
6	Projecten gericht op verbetering van landschappelijke kwaliteit	
Behoud en versterking van waardevolle cultuurlandschappen en cultureel erfgoed		
1	Project gericht op behoud en restauratie van gebiedskwaliteiten	
2	Project gericht op herbestemming van cultureel erfgoed	
3	Project gericht op (agrarisch) landschapsbeheer	
4	Project gericht op behoud en versterking van waardevolle cultuurlandschappen	
5	Project gericht op openstelling van terreinen met waardevolle elementen en structuren	
6	Project gericht op voorlichting en educatie over gebiedskwaliteiten	
Ontwikkeling recreatie en toerisme		
1	Project gericht op verbeteren en uitbreiden voorlichting toeristische mogelijkheden gebied	
2	Project gericht op uitbreiden aantal en geografische spreiding van toeristische voorzieningen	
3	Project gericht op uitbreiden bestaande en ontwikkelen nieuwe toeristische arrangementen	
4	Project gericht op verbetering ontsluiting van het gebied en ontwikkeling toeristische routes	
5	Project gericht op verbetering toegankelijkheid door de mogelijkheden van het internet en GPS	
6	Project gericht op verbeteren uitbreiden van lokale afzetstructuren of markten voor de agrarische sector, mede als toeristische attractie	

De kwaliteit van een project wordt beoordeeld aan de hand van onderstaande criteria

Leidende criteria uit de richtsnoeren LEADER+		(JUISTE SCORE OMCIRKELEN					SCORE
		--	-	0	+	++	
1	Het project heeft een bottom-up aanpak	1	2	3	4	5	
2	Het project heeft een experimenteel/innovatief karakter	1	2	3	4	5	
3	Het project heeft een voorbeeldfunctie en overdraagbare resultaten	1	2	3	4	5	
4	Het project is kleinschalig	1	2	3	4	5	
5	Er is sprake van (inter)regionale samenwerking	1	2	3	4	5	
6	Er is aandacht voor jongeren en/of vrouwen???	1	2	3	4	5	
Kwaliteit van het project							
7	Heeft het project een realistische doelstelling?	1	2	3	4	5	

8	Levert het project 'waar voor zijn geld'?	1	2	3	4	5	
9	Is de organisatiestructuur duidelijk beschreven?	1	2	3	4	5	
10	Is de continuïteit van de resultaten gewaarborgd?	1	2	3	4	5	
11	Heeft het project uitstraling op het hele gebied?	1	2	3	4	5	
12	Is er voldoende zicht op de uitvoerbaarheid?	1	2	3	4	5	
13	Is er voldoende expertise aanwezig bij de aanvrager?	1	2	3	4	5	
TOTAAL *							

* Het project is subsidiabel:

1. als de score ligt tussen de 35-39 met een minimale score voor innovativiteit van 4 of
2. als de score hoger is dan 40 met een minimale score voor innovativiteit van 3

Technische beoordeling

Het project:		JA	NEE	NVT
1	past binnen de onderdelen en maatregelen zoals gesteld in het Programma Leader+ Regio Randstad en is gericht op de geschetste problematiek van het gebied			
2	heeft voor realisatie bijstand nodig van de EU; er vindt daarbij geen substitutie van overheidsgeld plaats			
3	is in overeenstemming met de communautaire en nationale regelgeving			
4	past binnen vastgesteld overheidsbeleid			
5	heeft een experimenteel en innovatief karakter (innovatief wil zeggen dat de aanpak of het resultaat van het project nieuw is voor de regio)			
6	bevat een heldere doelstelling waarbij de te verwachten resultaten zijn aangegeven en waarin een kostenbegroting met financiële dekking is opgenomen			
7	vraagt een maximale bijdrage vanuit Leader+ van 50%			
8	past binnen één van de thema's van het Ontwikkelingsplan			
9	vindt plaats binnen de grenzen van het gebied of, als een deel buiten het gebied valt, er is voor aanvullende financiering voor dat deel gezorgd. Hierbij geldt dat max. 10% van de gerealiseerde subsidiabele kosten in een aangrenzend gebied mogen worden gemaakt, mits 50% van de effecten ten goede komen aan het gebied.			
10	is nog niet gestart (behoudens mogelijke voorbereidingskosten) of is al wel gestart maar er staan geen reeds gemaakte kosten op de begroting			
11	is financieel afgerond voor 31 december 2013			
12	is financieel haalbaar			
13	kent een sluitende financiering (de cofinanciering is geregeld)			
14	heeft alle benodigde vergunningen (aangevraagd)			
15	wordt niet gefinancierd met ander Europees geld (ook geen POP)			
16	heeft gedefinieerde meetpunten voor de monitoring			
17	heeft geen projectkosten in de begroting die gemaakt zijn voor 1 augustus 2007			
18	De som van de EOGFL bijdrage en de cofinanciering is nooit meer dan de investeringskosten			
19	De kosten voor de aankoop van grond vormen maximaal 10% van de totale subsidiabele kosten			
20	Indien de aanvrager BTW-plichtig is, zijn de subsidiabele kosten excl. BTW opgenomen.			
21	Er is geen sprake van individuele bedrijfssteun. Of: het individueel bedrijf heeft in de drie jaren voorafgaand aan de voorziene einddatum niet meer dan 100.000 Euro aan staatssteun ontvangen ('de minimis'-regel). Dit geldt niet voor de landbouwsector.			
22	In geval van investeringen in infrastructuur die aanzienlijke netto inkomsten opleveren (=productieve investeringen) geldt: - De EOGFL bijdrage is maximaal 100.000 Euro per partnerschap - De EOGFL bijdrage is maximaal 40% van de subsidiabele kosten in Doelstelling I gebieden - De EOGFL bijdrage is maximaal 25% van de subsidiabele kosten in de overige gebieden Deze bedragen kunnen worden verhoogd met 10% indien er geen sprake is van directe steun.			
23	In het geval van investeringen in ondernemingen (MKB) geldt:			

	- De EOGFL bijdrage is maximaal 35% van de subsidiabele kosten in Doelstelling I gebieden - De EOGFL bijdrage is maximaal 15% van de subsidiabele kosten in de overige gebieden Deze bedragen kunnen worden verhoogd met 10% indien er geen sprake is van directe steun.			
24	Er is sprake van "productieve investeringen" indien de opbrengsten 25% van de investeringskosten bedragen of meer.			
25	Er wordt geen bijdrage gevraagd voor een project op het gebied van productie, verwerking of afzet van agrarische producten (de zogenaamde 'bijlage 1'-producten) Uitzondering hierop is als het project past in een door de EC goedgekeurde regeling			
26	Er wordt een bijdrage gevraagd door agrarische ondernemingen voor een project op het gebied van andere activiteiten dan productie, verwerking of afzet van agrarische producten. Bijvoorbeeld toeristische activiteiten (B&B, minicamping), zorgactiviteiten op de boerderij, maken en ontwikkelen streekproducten.			
27	De eventueel opgenomen loonkosten hebben betrekking op personeel dat direct betrokken is bij de uitvoering van het project.			
28	De loonkosten zijn berekend op basis van aan te tonen werkelijk gemaakte uren en het werkelijke uurloon.			
29	De eventueel opgenomen loonkosten hebben geen betrekking op (semi)overheidspersoneel, ofwel er is aangetoond dat deze loonkosten additioneel zijn.			
30	De eventueel opgenomen loonkosten van vrijwilligers bedragen niet meer dan 20 Euro per uur.			

Bijlage 5 Samenstelling van de Plaatselijke Groep:

Gemeenten

- De heer A.J.C. van Pelt, Burgemeester van de gemeente Oostflakkee en tevens voorzitter van de Plaatselijke Groep.
- Commissie Hoeksche Waard: vacature
- Intergemeentelijk Samenwerkingsverband Goeree Overflakkee: vacature
- Gemeente Voorne Putten: vacature

Waterschap

- Waterschap Hollandse Delta: vacature

Landbouw

- De heer J. van Nieuwenhuijzen, namens de Land- en Tuinbouw Organisatie, afdeling Goeree-Overflakkee
- Mevrouw P.van Beek-Saarloos, namens de Land- en Tuinbouw Organisatie, afdeling Voorne-Putten
- Mevrouw I. Schelling-van Hennik, namens de Land- en Tuinbouworganisatie, Commissie vrouw en bedrijf

Agrarisch natuurbeheer

- Mevrouw I. Booden-Stoffelsen, namens de Stichting Rietgors, een belangenorganisatie voor agrarisch natuurbeheer in de Hoeksche Waard

Natuurbehoud

- De heer J. Kievit, voorzitter van de Vereniging Hoekschewaards Landschap

Cultuurhistorie

- De heer R. Louis, namens de stichting Stad Goedereede
- De heer B.L.Doolaard, bestuurslid Historisch Dorpsschoon bij Hoekschewaards Landschap

Bedrijfsleven

- De heer J. Bergenhenegouwen, namens de Ondernemersvereniging Bernisse
- De heer B.L. Doolaard, namens de Ondernemersvereniging Hoeksche Waard.

Recreatie en toerisme

- De heer E. Zindel, directeur van de VVV Zuid-Holland Zuid

Cultuur

- De heer J. Trompper, cultureel aanjager op Goeree-Overflakkee

Bank

- Gemeenschapsfonds Rabobank Hoeksche Waard± vacature

Jongerenorganisatie

- De heer A. Vaandrager, namens Plattelandsjongeren Eurodelta

Vrouwenorganisatie

- Mevrouw I. Booden-Stoffelsen, NBVP Vrouwen van Nu;

Secretaris

- Mevrouw P.M. Koppenaar

Bijlage 6: Gebruikte bronnen

- Ontwikkelingsplan Leader+ Zuid-Hollandse Eilanden, 2 mei 2002
- Nederlandse Plattelandsstrategie 2007-2013, augustus 2006
- Contourennota Levend Landschap, provincie Zuid-Holland, januari 2006
- Website Netwerk Plattelandsontwikkeling.
- Website Regiebureau POP.